

טנא פירות העמל

לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמן

רעיונות וקישורים בדרוש
על פרשת ראה

מכון חו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

להאזנה בידיש :

טל. 03-3068787 שלוחה 4/3

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepirotheamal@gmail.com

ברש"י על הפסוק השמרו לכם פן יפתה
לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים
(דברים יא. טז), וסרתם לפרוש מן התורה
ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים, שכיון
שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק
בעבודה זרה, ע"כ. ממילא כך יתפרש
כאן, אם לא תשמעו אל מצוות ה'
אלהים וסרתם לפרוש מן הדרך אשר
אנכי מצוה אתכם היום ומתוך כך ללכת
אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם.

ועל הפסוק ואם לא תשמעו לי ולא תעשו
את כל המצוות האלה ואם בחקתי
תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם
לבילתי עשות את כל מצותי להפרכם
את בריתי (ויקרא כו. יד-טז) איתא בספרא
(בחקתי פ"ג פרשה ב) ואם לא תשמעו לי מה
תלמוד לומר לא תעשו וכו', או יש לך
אדם שאינו למד ואינו עושה ומאס
באחרים ושונא את חכמים ואינו מניח
לאחרים לעשות אבל מודה במצוות
שנאמרו מסיני, תלמוד לומר את כל
מצוותי, הא כל שאינו למד ואינו עושה
מאס באחרים ושונא את חכמים ואינו
מניח לאחרים לעשות סוף שהוא כופר
במצוות שנאמרו מסיני, או יש לך אדם
שיש בו כל המידות הללו אבל אינו כופר
בעיקר תלמוד לומר להפרכם את בריתי,
הא כל שיש בו כל המידות הללו סוף
שהוא כופר בעיקר.

חזק מאד לשמור בתורה, ואמין לעשות במעשים טובים
אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון
לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי

בברכה אשר תשמעו, ובקללה אם לא תשמעו
ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה
וקללה, את הברכה אשר תשמעו אל
מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה
אתכם היום, וקללה אם לא תשמעו אל
מצות ה' אלהיכם וסרתם מן הדרך
אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת
אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם
(דברים יא. טז-כז-כח).

בבעל הטורים, בקללה אמר אם לא תשמעו,
ובברכה אמר אשר תשמעו ולא אמר
אם בלשון ספק, ואמר אשר מלשון אשרי
שנאמר אשרי אדם שמע לי (משלי ת. לד),
ע"כ. כלומר כי תיבת אם היא מלת תנאי,
וכשהוא בטוח ודאי, אז לא שייך לומר
אם. הנה כן במסכת נדרים (מא נ"א) רבי
עבד ליה הילולא לרבי שמעון בריה,
כתב על בית גננא עשרין וארבעה אלפין
ריבואין דינרין נפקו על בית גננא דין ולא
אזמניה לבר קפרא, אמר ליה בר קפרא
אם לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על
אחת כמה וכמה, אזמניה, אמר בר קפרא,
לעושי רצונו בעולם הזה כך, לעולם הבא
על אחת כמה וכמה. בתחילה כשלא
אזמניה אמר בר קפרא במילת תנאי, אם
לעוברי רצונו כך, אבל אחר דאזמניה אמר
בלשון ודאית, לעושי רצונו בעולם הזה
כך, לעולם הבא על אחת כמה וכמה.

הפורש מן התורה סוף שהוא יורד עוד ועוד
וקללה אם לא תשמעו אל מצות ה'
אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי
מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים
אחרים אשר לא ידעתם (דברים יא. כח).

**אֲבִתֶּיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר
אַתָּה חַיִּים עַל הָאָדָמָה** (דברים יב. א.)

תנו רבנן (ברכות לב ע"ב) ארבעה צריכין חיזוק ואלו הן, תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ, תורה ומעשים טובים מנין, שנאמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות כָּכָל הַתּוֹרָה (דשע א. ז) חזק בתורה ואמץ במעשים טובים וכו', ע"כ. והנה אם חזק ואמץ לשמור ולעשות, הרי חזק לשמור ואמץ לעשות. ואחר דתנו רבנן (קידושין לו ע"א) אלה החוקים אלו המדרשות, והמשפטים אלו הדינים, אשר תשמרון זו משנה, לעשות זו מעשה, הרי חזק לשמור בתורה ואמץ לעשות במעשים טובים, וזהו שתורה ומעשים טובים צריכין חיזוק שנאמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות. עוד עיין מה שכתבנו על הפסוק ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשגילו את כל אשר תעשון (דברים כט. ח).

איבוד מזבח של עבודה זרה הוא בנייתו,
ומצבת אבן איבודה בשבירה

**וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֵיכֶם וְשִׁבְרֵתֶם אֶת
מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשִׁירֵיכֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ
וּפְסָלֵי אֱלֹהֵיכֶם תִּגְדְּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת
שְׁמֵיכֶם מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה** (דברים יב. ג.)

ברש"י, מזבח של אבנים הרבה, מצבה של אבן אחת. אף שמזבח ומצבה כבר נזכר בתורה כמה וכמה פעמים, עם כל זאת רק כאן הודיענו רש"י הקדוש איזהו מזבח ואיזהו מצבה, וזה לפי שבא לבאר מה שבמזבחותם צריך ניתוץ שמשמעו לחלקם קטנים ואילו במצבותם די שבירה

שמשמעה אפילו לב' או ג' חלקים ודיו, כי מצבה היא של אבן אחת ובשבירתה לב' וג' חלקים נתבטל מצבת העבודה זרה, לא כן מזבח המלוקט מאבנים הרבה שליקטום לשם עבודה זרה, שכדי לבטלו אין די בשבירת המזבח לב' או ג' חלקים, כי צריך ניתוץ גם האבנים.

אך לפי זה עדיין צריך להבין למה בפסוק כי את מִזְבְּחֵיכֶם תִּתְּצוּן וְאֶת מִצְבְּתֵיכֶם תִּשְׂרֹפוּן וְאֶת אֲשִׁירֵי תִּכְרֹתוּן (שמות לד. י) לא פי' רש"י מהו מזבח ומהו מצבה. ואולי אפשר בטעם, לפי שכאן בפרשתינו שלילת העבודה זרה נאמרה לפרטים, אִבַּד תִּאֲבֹדוּן אֶת כָּל הַמָּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבַדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֵיכֶם וְשִׁבְרֵתֶם אֶת מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשִׁירֵיכֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ וּפְסָלֵי אֱלֹהֵיכֶם תִּגְדְּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמֵיכֶם מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה (דברים יב. ג-ד) וגם לא תעשון כן לה' אֱלֹהֵיכֶם (דברים יב. ד) נאמר כאן, על כן לפי פרטי הביטולים של מיני העבודה זרה, דוקא כאן ביאר רש"י מהו מזבח ומהו מצבה.

אמנם בענין אם הקדיש והחרים והעריך בהמה בזמן הזה תיעקר אמרו במסכת עבודה זרה (ע"ב) איזהו עיקור, נועל דלת בפניה וכו', ולישוויה גיסטרא, אמר אביי אמר קרא ונתצתם את מזבחותם לא תעשון כן לה' אלקיכם, ושם ברבינו חננאל ונתצתם את מזבחותם וניתוץ זה הריסה שמשליך אבניו אילך ואילך וכתוב לא תעשון כן לה' אלקיכם,

כלומר כל דבר שהוא לה', לא תעשה בו כעין הריסה, ע"כ, הרי הא דלא אמרינן לישוויה גיסטרא, זה לפי שנאמר ונתצתם את מזבחותם לא תעשון כן לה' אלקיכם, ולא נראה שבגיסטרא שייך ניתוץ שמשמעו לגורמים וחלקים קטנים. כן ברש"י מסכת סנהדרין (נב ע"ב) גיסטרא חולקו לאורכו לשנים, וברש"י מסכת חולין (כא ע"א) כל דבר החלוק לשנים קרי גיסטרא. ומה שרבינו חננאל מדמה גיסטרא לניתוץ, הדמיון הוא לגבי שמשליכו אילך ואילך, כן בגיסטרא שקורעו לשנים ולא תעשה כעין הריסה אף שאין זה ניתוץ ממש.

כשנותץ רובו של מזבח עבודה זרה, שוב אין מקריבין עליו

ובמסכת עבודה זרה (נג ע"ב ונד ע"א) בימוס שנפגם מותר, מזבח שנפגם אסור עד שינתץ רובו, היכי דמי בימוס היכי דמי מזבח, אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן בימוס אבן אחת, מזבח אבנים הרבה, אמר חזקיה מאי קרא, פְּשֻׁמוֹ כָּל אֲבָנֵי מִזְבֵּחַ פְּאֲבָנֵי גֵר מְנַפְצוֹת לֹא יִקְמוּ אֲשֵׁרִים וְחִמְנִים (ישעיה כו ט), אי איכא כאבני גיר מנופצות לא יקומו אשרים וחמנים (אם אבני מנופצות שוב לא יקריבו עליו), אי לאו יקומו, ע"כ. כדי להוכיח שמזבח הוא של אבנים הרבה אין צריך את הפסוק שבספר ישעיה, כי הוא כבר מן התורה כאן שנאמר ונתצתם את מזבחותם, וחזקיה הביא מקרא דישעיה המלמד לא רק שמזבח הוא של אבנים הרבה, אלא גם שאיסורו הוא עד שינתץ רובו שאז כבר אין מקריבים עליו, שבשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות, אז שוב לא יקומו אשרים וחמנים להקריב עליו.

נתיצה שייך בבנין מחובר, ושכירה שייך כשאנו מחובר ואדהכי מזבח הבנוי מאבנים הרבה הרי הוא בנוי על הקרקע וכמחובר לקרקע דמי, מה שאין כן מצבה של אבן אחת אין צריך לומר שמחוברת לקרקע בדוקא. והדברים אמורים כלפי מה שבמסכת שבת (קכה ע"א) אמר רבא בשברי דהאי תנור קמיפלגי, דתנן (כלים רק ה' משנה ו) נִתְּנוּ עַל פִּי הַבּוֹר אוֹ עַל פִּי הַדּוֹת (תנודות היו כקדירה גדולה ללא שוליים ומושיבו לארץ ומרביק בטיט סביבותיו שיחזיק הדום ומגיע לארץ ועל ידי כך הבל שלו קיים) וְנִתְּנָן שָׁם אֶבֶן (בעי לבין חופן הבור לדחוק שלא יפול ויהא עומד באידי), רַבִּי יְהוּדָה אָמַר אִם מְסִיק מְלִמְטָה וְהוּא נְסוּק מְלִמְעָלָה טָמֵא וְאִם לֹאוֹ טָהוֹר, וְחֻכְמִים אֹמְרִים הוֹאִיל וְהוֹסֵק מְכַל מְקוֹם טָמֵא, ובמאי קמיפלגי, בהאי קרא תנור וְכִירִים יִתֵּן טָמְאִים הֵם וְטָמְאִים יִהְיוּ לָכֶם (ויקרא יא. לה), רבי יהודה סבר מחוסר נתיצה טמא, שאין מחוסר נתיצה טהור, ורבנן סברי טמאים יהיו לכס מכל מקום וכו', וברש"י ד"ה ואם לאו בא"ד, דבעינן מחוסר נתיצה שיהא קרוב להיות מחובר, וכי אינו קרוב לארץ אין לך תנור נתוץ מזה ואין לך לקיים בו תנור וכירים יותץ, דנתיצה לא שייכא אלא בבנין מחובר, וכשאין מחובר, שבירה שייכא ביה. היוצא לנו מזה, שכדי לבטל מזבח של אבנים הרבה המלוקטים לשם עבודה זרה אין די בשבירתו לב' או ג' חלקים, אלא יש לנתץ גם את האבנים ובזה שייך ניתוץ גם לפי שהמזבח בנוי ונחשב מחובר לקרקע, מה שאין כן מצבת אבן אחת די בשבירתה לב' וג' חלקים כדי לבטל מצבת העבודה זרה וגם בשביל שמצבה אין בהכרח שהיא מחוברת לקרקע כי היא של אבן אחת

המונחת ותו לא, ואם אין מחובר לקרקע לא שייכא ביה ניתוך כי אם שבירה.

אמנם מה שאמרנו שהוא מחובר לקרקע לא להתירו, דאמר רבא (חולין טז ע"א) פשיטא לי תלוש ולבסוף חברו הוי תלוש לענין עבודת כוכבים (דקיימא לן בעבודה זרה מה ע"ב דר שנעבד לא נאסר שנאמר את אלהיהם על החרים ולא החרים אלהיהם, דברים יב, ב, והני מילי דר דמחבר מעיקר, אבל תלוש ולבסוף חיברו ועבדו נאסר משום לא ידבק בידך, דברים יג, ח), דאמר מר המשתחוה לבית שלו אסרו.

ענין המזבח ללקט חרבה אבנים יחד לשם ה' ובענין זה גם אפשר לומר לפי שבנח נאמר ויבן נח מזבח לה' (בראשית ת, ב) וכן באברהם ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (בראשית יב, ז) וגם ויאהל אברהם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחרון ויבן שם מזבח לה' (בראשית יג, יח) ובעקידה ויבן שם אברהם את המזבח (בראשית כב, ט) וביצחק ויברכתיו והרפיתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ויבן שם מזבח (בראשית כו, כד-כה) וביעקב ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית לג, ב) ועוד הרבה וכן במשה ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי (שמות יז, טו), ואילו מצבה לשם ה' ראינו רק ביעקב לאחר החלום בבית אל ויקח את האבן אשר שם מראשיתיו וישם אותה מצבה (בראשית כח, יח), ונראה לפי שברמב"ם (פ"ב מהל' בית הכחידה ה"ב) מסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגרן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התבה והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל ובו הקריב אדם הראשון קרבן פשנברא וכו', ממילא נח הקים מזבח מאבנים הרבה וזה

מזבח שבנה אדם הראשון שקין והבל הקריבו עליו ונח בנאו מחדש לאחר שנפרדו אבניו ונתפזרו במי המבול, ושוב אברהם בנאו היינו שקיבץ את האבנים לאותו מזבח לאחר שבדור הפלגה נחרב, והיה הענין לקבץ אבנים הרבה לשם שמים לעבודת ה' שבמזבח, אבל ביעקב אבינו שהקים מצבה היינו לפי שאמנם מאמש ליקט אבנים וישם מראשותיו ואותן אבנים היו צריכות להיות למזבח העשוי מאבנים הרבה, אלא שידוע הא דמסכת חולין (צא ע"ב) כתיב ויקח מאבני המקום (בראשית כח, יא) וכתיב ויקח את האבן (בראשית כח, יח), אמר רבי יצחק מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו, תנא וכולן נבלעו באחד. לכן ביעקב וישם אותה מצבה של אבן אחת דוקא, ואותה אבן היתה מאבנים הרבה של המקום כמפורש בקרא.

מה שאין כן ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך ויקח יעקב אבן וירימה מצבה (בראשית לא, מד-מה), הקמת מצבה זאת היתה לא לעבודת ה' אלא לברית כרותה בינו ובין לבן הארמי, ולכן היה די במצבת אבן אחת.

וזה הטעם שבניעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן (בראשית לה, יד) ולא מזבח אבנים, לפי שהמצבה הזאת הציב יעקב במקום שהיתה המצבה שלאחר החלום. וזה שאמרנו אולי היה ענין במזבח המלוקט מאבנים הרבה שכולם מצטרפים לעבודת ה', לא כן

מצבה שהיא אבן אחת, ורק ביעקב אבינו היתה מצבה לעבודת ה' לפי שבין כך אותה מצבה היתה מלוקטת מאבנים הרבה שאותן הניח מראשותיו כנ"ל.

ביטול מצבת עבודה זרה על ידי שבירה, ביטול מזבח על ידי ניתוק, ביטול עבודה זרה עצמה בהריסה עד שלא יהא תבנית הנעבד בכיוצא בו עוד בענין, עד כאן מצאנו שבירה וניתוק, אבל יש עוד מצב של פעולת איבוד העבודה זרה וזהו הריסה, לא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיִּים כִּי הָרַס תְּהַרְסֵם וְשִׁבַּר תִּשְׁבַּר מִצְבֹּתֵיהֶם (שמות כג. כד). לשון שבר תשבר מצבותיהם הוא כנתבאר לעיל ושבירת לב' או ג' חלקים, ואילו הריסה קאי על אלהיהם שמצוה להרסם. הריסה הוא מצב שבין שבירה לניתוק, כי אין די בשבירת העבודה זרה לב' חלקים שהרי יש לשברם לחלקים עד שלא יהא חלק הנעבד בכיוצא בו כגון יד ורגל, וכדתנן (עבודה זרה מא ע"א) הַמּוֹצֵא שְׁבָרֵי צִלְמִים הָרִי אֱלוֹ מִתְרִים, מָצָא תְּבִנִית יָד או תְּבִנִית רֶגֶל הָרִי אֱלוֹ אֲסוּרִים מִפְּנֵי שְׁכִיּוּצָא בָּהֶן נַעֲבָד, אבל ניתוק לאבנים קטנים אין צריך כי רק במזבח הבנוי מאבנים הרבה צריך לבטלו בניתוק. ואם רצית לידע הריסה שנאמר בעבודה זרה מהו, צא ולמד מהפסוק וַיָּבֹאוּ כָּל עַם הָאָרֶץ בֵּית הַפֶּעַל וַיִּתְּצוּהוּ אֶת מִזְבְּחֹתָיו וְאֶת צִלְמֵי שִׁבְרוֹ הֵיטֵב (מלכים ב' יא. יח), שיברו היטב היינו הריסה, שבירת העבודה זרה עד שתתבטל.

כמוהם ללא ממשות וללא דעת יהיו עושיהם וְאִבְדָתָם אֶת שְׁמֵם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא (דברים יב. ג).

ברש"י ואבדתם את שמם, לכנות להם שם לגנאי, בית גליא קורין לה בית כריא, עין כל עין קוץ, ע"כ. כשהעובדי עבודה זרה ברוב סכלותם מודים בגנאי שבאליליהם, הרי אם נכנה את אליליהם בשם הגנאי שעובדיהם בעצמם קוראים אותם, אין להם גנאי גדול מזה וכמוהם יהיו עושיהם (תהלים קטו. ח) בגנאי וללא דעת. וכלפי עבודה זרה בעל פער הדברים אמורים, שבפי עובדיה היא נקראת כך על שם שפוערין עצמן לפניה ובכך עבודתה, ועצם עבודה זרה זו מגונה ביותר, וכמוהם ללא ממשות וללא דעת יהיו עושיהם אף הם ללא דעת, ולכן אף אנו קוראים אותה בשם גנאי זה וכן נקראת בתורתנו הקדושה כמו שנאמר עֵינֶיכֶם הֲרֹאוֹת אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעוֹר (דברים יב. ג).

בנדר שייך להביא מן המובחר וְחִיָּה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁכְן שְׁמוֹ שֵׁם שְׁמָה תִּבְיֹאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מוֹצִיָּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מִעֲשֵׂרְתֵיכֶם וּתְרִמֹת יִדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַה' (דברים יב. יא).

ברש"י מבחר נדריכם, מלמד שיביאו מן המובחר. מבחר נאמר דוקא בדבר הנדור, שאמרה תורה מבחר נדריכם מלמד שיביאו מן המובחר. לפי שאמרו (ראש השנה ו' ע"א וחולין קלט ע"א) מה בין נדר לנדבה, נדר מת או נגנב חייב באחריותו, נדבה מתה או נגנבה אינו חייב באחריותה, שכאשר עולה בלב האדם להתנדב, הרי מיד הוא מנדב חפץ מיוחד ומסויים להקדש, מה שאין כן בנדר שבשעה שקיבל על עצמו להקדיש

אחד, מיוחד שבעדרו, ורבי ממבחר נדריכם (שבכאן פרשת ראה) נפקא, ורבנן חד בחובה וחד בנדבה וצריכי (יש צד לומר שאת הנדבה צריך ליפות כדי שתתמצה לדחון והקבלת פנים ויש צד לומר שאת החובה המוטלת צריך לפדוע חבו משלם, עיין גם ברש"י יומא ע' ע"ב ד"ה וצריכי), ע"כ. לרבנן תרי קראי למבחר, הכבש האחד מיוחד שבעדרו ומבחר נדריכם שיביא מן המובחר, ואומרים רבנן שאחד למבחר שבחובה ואחד למבחר שבנדבה. חד בנדבה אין זו נדבה שאומר הרי זו ושאיין חייב באחריותה, שהרי בכזה אין שייך לומר מבחר כמו שנתבאר לעיל, אלא חד בנדבה היינו בנדר שאינו בא בחובה אלא מרצונו הטוב, פירוש שנדבה האמורה אצל נדר היינו באומר הרי זו, ונדבה האמורה אצל חובה היינו נדר הבא מרצון ולא מחובה.

והיה המקום אשר יבחר ה' בירושלים שמה תביאו כל מבחר נדריכם, ואילו בשילה לא נאמר כל מבחר אלא והבאתם שמה וגו' ונדריכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשבנו תדרשו ובאת שמה, והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבותיכם ובכרת בקרבכם וצאתכם וגו', והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשבן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם על לתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרומת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה' (דברים יב. ה-ו-יא).

בפסוקים כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו מדבר משילה, ובפסוק והיה המקום אשר

לא קבע עדיין את החפצא, ולכן דוקא בנדר אמרה תורה מבחר, לפי שעכשיו אחד שכבר נדרת, כשתבקש לקבוע להקדש את החפצא, תבקשנו מן המובחר, מה שלא שייך בנדבה שבשעה שקיבל עליו כבר קבע את החפץ הנידב.

כן וְשֹׁר וְשֶׂה שְׂרֹעַ וְקִלּוֹט נִדְבָה תַעֲשֶׂה אֹתוֹ וְלִנְדֹר לֹא יֵרָצָה (ויקרא כב. כג) שפי' רש"י נדבה תעשה אותו לבדק הבית, ולנדר למזבח לא ירצה, איזהו הקדש בא לרצות, הוי אומר זה הקדש המזבח, ע"כ. שור ושה שרוע וקלוט וכל אשר מוס בו לא ירצה לקרבן כנאמר הקריבהו נא לפחתך הירצף או הישא פניך (מלאכי א. ח), בנדר שייך מבחר כנ"ל ולכן לנדר לא ירצה ובמזבח צריך שיביא מבחר, אבל נדבה אחרי שכבר נדב אין שייך בו מבחר כנ"ל, ואם מנדב שלא מן המובחר אין זה מן היאה לנדבה כזאת למזבח משום הקריבהו נא לפחתך וגו', ולכן נדבה תעשה אותו היינו לבדק הבית בלבד.

אמנם יש נדבה ששייך בה מבחר, נדבה שאינה באמירת הרי זו. דתנו רבנן (יומא לד ע"ב) וְנִסְכּוֹ רְבִיעִית הָהִין (לכבש האחד בקדש הסף נסך שֶׁכֶר לַח, במדבר כח. ז, לימד על התמיד של בין הערבים שטעון נסכים) ילמד של שחרית (שאף הוא טעון נסכים) משל ערבית, רבי אומר ערבית משל שחרית, בשלמא לרבנן, האי (ונסכו רביעית ההין לכבש האחד) בתמיד של בין הערבים כתיב (דמניה סליק), אלא רבי מאי טעמא, אמר רבה בר עולא אמר קרא לכבש האחד, איזהו כבש שנאמר בו אחד, הוי אומר זה תמיד של שחר (את הכבש אחד תעשה בכרך, במדבר כח. ד), ורבנן מאי

שממילא הוא בקדושת בכור, עם כל זאת מצוה להקדישו. ממילא אם בבכור הנולד חייב לפטמו שיהא מובחר, על אחת כמה וכמה בנדבה שהמובחר תלוי במנדב הרבה יותר מבבכור הנולד ממילא, שחייב להשתדל שיהא מבחר.

וענין מובחר, הנה זה לשון הרמב"ם (סוף הלכות איסורי המזבח פרק י' הלכה יא), וּמֵאַחֵר שְׁכַלָן בְּשָׂרִין לְמִנְחֹת לָמָּה נִמְנָה, כִּדִּי לֵידַע יָפָה שְׂאִין לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ וְהַשְׂוֹה וְהַפְּחוֹת, שֶׁהַרְצָה לְזֻכּוֹת עֲצָמוּ יָכֹף יִצְרוֹ הָרַע וְרָחִיב יָדוֹ וַיָּבִיא קָרְבָּנוֹ מִן הַיָּפָה הַמְשֻׁבָּח בְּיוֹתֵר שְׁבָאוֹתוֹ הַמִּין שְׂיָבִיא מִמֶּנּוּ, הָרִי נֹאמֵר בַּתּוֹרָה וְהִכָּל הַבֵּיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוּ וּמִחֻלְבָּהֶן וַיֵּשֶׁע ה' אֶל הַכֹּל וְאֵל מִנְחָתוֹ (בראשית ה. ד) וְהוּא הָדִין בְּכָל דְּבַר שֶׁהוּא לְשֵׁם הָאֵל הַטּוֹב שֶׁיִּהְיֶה מִן הַנָּאֶה וְהַטּוֹב, אִם בָּנָה בֵּית תַּפְלָה יִהְיֶה נָאֶה מִבֵּית יִשְׁיָבְתוֹ, הָאֲכִיל רָעַב יֵאָכִיל מִן הַטּוֹב וְהַמְתּוֹק שֶׁבְּשֻׁלְחָנוֹ, כֶּסֶה עֶרֶם יִכְסֶּה מִן הַיָּפָה שֶׁבְּכִסּוֹתוֹ, הִקְדִּישׁ דְּבַר יִקְדִּישׁ מִן הַיָּפָה שֶׁבְּנִכְסָיו, וְכֵן הוּא אוֹמֵר כָּל חֵלֶב לָהּ (ויקרא ג. טז).

במקום אשר יבחר באחד שבטיך,
אל המקום אשר יבחר מכל שבטיכם
כִּי אִם בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאַחַד
שְׁבֻטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֲלֵתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה
כָּל אֲשֶׁר אֶנְכִּי מְצַוֶּךָ (דברים יב. יד).

ברש"י באחד שבטיך, בחלקו של בנימין, ולמעלה הוא אומר מִכָּל שְׁבֻטֶיכֶם (דברים יב. ה, כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבֻטֶיכֶם לְשֵׁם אֵת שְׁמוֹ שֶׁם לְשִׁבְטוֹ תִּדְרֹשׁ וּבָאתָ שָׁמָּה), הֵא כִיצַד, כשקנה דוד את הגורן מארונה היבوسی

יבחר ה' אליכם בו לשכן שמו מדבר בירושלים. וצריך להבין, חדא מה שרק בשילה נזכר נדבות ובכורות ואילו בירושלים לא הזכירו נדבות ובכורות אלא רק נדרים, ועוד להבין מה שרק בירושלים נאמר מבחר ואילו בשילה לא נאמר מבחר נדריכם אלא נדריכם סתם, ועוד צריך להבין מה שבירושלים נוסף תיבת כל, כל מבחר נדריכם, מה שבשילה לא נזכר תיבת הכללה זאת.

ובפשטות, בראשונה הזכיר שילה בפרטים, לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה את העולות ואת הזבחים ואת המעשרות ותרומת ידכם אלו הביכורים ואת הנדרים והנדבות והבכורות, וכשהגיע לירושלים, אחר שמתחילה הזכירו החובה שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם מעשרותיכם ותרומת ידכם אלו הביכורים, כעת כלל את כל השאר ששייך בהם מבחר, כל מבחר נדריכם, תיבת כל מכליל גם את הנדבות וגם את הבכורות שצריך שיהיו מן המובחר, ועל פי שבספרי מבחר נדריכם לרבות נדרים ונדבות שלא יביא אלא מן המובחר, אין לי אלא נדרים ונדבות, מנין לרבות בכורות ומעשרות חטאות ואשמות, תלמוד לומר וכל מבחר. ובבכורות, הנולד בכור הוא הקדוש ואם כן איך שייך מבחר בבכור, ועל זה כבר ביאר במאיר מעין על הספרי דלפטמינהו דלהוי מן המובחר, וזה כעין דתניא (נדרים יג ע"א וערכין כט ע"א) משום רבי אמרו מנין לנולד בכור בתוך ביתו שמצוה להקדישו, שנאמר הַזָּכָר תִּקְדִּישׁ (דברים ט. יט, כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יֵלֵד בְּבִקְרֶךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תִּקְדִּישׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ), כלומר אף

מתן אדם ירחיב לו פי מאתים

**פִּי יִרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֵת גְּבוּלְךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר לְךָ (דברים יב. כ).**

במדרש (דברים רבה פרשה ד' ח) ז"ה שְׁאָמַר
הַפְּתוּב מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֻלִּים
יִנְחֲנוּ (משלי יח טו), מִהוּ מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לוֹ,
מַעֲשֵׂה בְּרָבִי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׂיִצְאוּ
לְגָבוֹת לְעֶסֶק מְצוּוֹת רַבּוֹתֵינוּ (לפרנסת חכמים
העוסקים בתורה), הִלְכוּ לְחִילָתָהּ שֶׁל אֲנִטּוּכִיָּא
וְהָיָה שֵׁם אָדָם אֶחָד וְהָיָה נִקְרָא אַבָּא יוֹדֵן
וְהָיָה לְמוֹד לִתֵּן לְרַבּוֹתֵינוּ בְּיַד רַחֲבָה,
נַעֲשֶׂה אוֹתוֹ אַבָּא יוֹדֵן עָנִי, רָאָה רַבִּי
אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁהָלְכוּ לְגָבוֹת שֵׁם
וְהִטְמִין עֲצָמוֹ מִפְּנֵיהֶם וְעָלָה לְבֵיתוֹ וַעֲשֶׂה
יוֹם וּשְׁנָיִם וְלֹא יָרַד לְשׁוּק, אָמְרָה לוֹ
אֲשֶׁתּוֹ מִפְּנֵי מָה לֹא יָרַדְתָּ לְשׁוּק הָרִי שְׁנֵי
יָמִים, אָמַר לָהּ רַבּוֹתֵינוּ בָּאוּ לְגָבוֹת לְעֶסֶק
מְצוּוֹת עֲמָלֵי תוֹרָה וְאֵין סֶפֶק בְּיָדִי לִתֵּן
לָהֶם וְאֵנִי מִתְבַּיֵּשׁ לִירֵד לְשׁוּק, אֲשֶׁתּוֹ
שֶׁהִיְתָה אוֹהֶבֶת אֵת הַמְצוּוֹת אָמְרָה לוֹ לֹא
נִשְׁתַּיֵּר לָנוּ שָׂדֶה אַחַת, מִכֹּר חֲצִיָּה וְתֵן
אוֹתָהּ לָהֶן, הִלֵּךְ וַעֲשֶׂה כֵן, מִכֹּר אוֹתָהּ חֲצִי
שָׂדֶה בַּחֲמִשָּׁה זְהוּבִים וְנָתַן אוֹתָן לְרַבּוֹתֵינוּ
וְאָמַר לָהֶן הִתְפַּלְּלוּ עָלַי, הִתְפַּלְּלוּ עָלָיו
וְאָמְרוּ לוֹ הַמָּקוֹם יִמְלֵא חֲסוֹדֶךָ, הִלְכוּ לָהֶן
רַבּוֹתֵינוּ לְגָבוֹת בַּמָּקוֹם אַחֵר, אוֹתוֹ אַבָּא
יוֹדֵן חֲרַשׁ בַּחֲצִי שָׂדֶה וּמֵצֵא שֵׁם סִימָא
גְּדוּלָּה וְנַעֲשֶׂה עֲשִׂיר יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה קֹדֶם, עַד
שֶׁרַבּוֹתֵינוּ חוֹזְרִין עֲבָרוּ בְּאוֹתוֹ מָקוֹם, אָמְרוּ
לְאַחַד חֲתִיף הַעֲמִידְנוּ עִם אַבָּא יוֹדֵן, אָמַר
לָהֶם אוֹתוֹ הָאִישׁ וּמִי יָכוֹל לַעֲמֹד עִם הַמֶּלֶךְ
וְלֹא עִמּוֹ, אָמְרוּ לוֹ אֵין אָנוּ מִבְּקָשִׁין אֱלֹא
שְׁלֹא יָדַע שֶׁעֲבָרְנוּ כָּאֵן וְלֹא שְׁאֲלָנוּ אֵת
שְׁלוֹמוֹ, יָדַע אַבָּא יוֹדֵן וּבָא אֲצֵלָם וְנָתַן
לָהֶם אֶלֶף זְהוּבִים, אָמַר לָהֶם עֲשֵׂתָה

גבה הזהב מכל השבטים, ומכל מקום
הגורן בחלקו של בנימין היה, ע"כ. מכל
שבטים במ"ם המשמשת, ואילו באחד
שבטיך בבי"ת המשמשת, כי המקום
אשר יבחר ה' מכל שבטים היינו שהזהב
לקניית הגורן נגבה מכל השבטים, מה
שאין כן במקום אשר יבחר ה' באחד
שבטיך מורה על המקום שנמצא בחלקו
של אחד שבטיך.

ובפסוק המדבר ממקומו של המקדש כי
אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך
שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר
אנכי מצוך, היינו שבמקום אשר יבחר ה'
באחד שבטיך בחלקו של בנימין, זהו המקום
ששם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר
אנכי מצוך, אבל בפסוק המדבר מכלל
ישראל שהשתתפו בקניית הגורן נאמר כי אם
אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל
שבטים לשום את שמו שם לשכנו תדרשו
ובאת שמה, לשכנו תדרשו בלשון רבים
מדבר אל הכלל, ובאת שמה בלשון יחיד
מדבר אל הפרט, הא כיצד, כי המקום אשר
יבחר ה' אלקיכם מכל שבטים לשום את
שמו שם היינו עצם מה שיבחר ה' שהזהב
יהיה נגבה מכל שבטים לשום את שמו
שם, הוא הסיבה שכלל ישראל כל אחד
במקומו תחת גפנו ותאנתו לשכנו תדרשו
בלשון רבים, שעצם השתתפות כלל
ישראל בקניית הגורן מוכיח שאתם הכלל
לשכנו תדרשו ומדבר אל הכלל שממקומם
דורשים הם בשכנו ואין הכוונה בלשכנו
תדרשו שצריכים הם לעלות אל המקום,
ורק אחר כך נאמר ובאת שמה אתה
היחיד, כל אחד לעצמו יבוא שמה.

ושקראו עליו מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו, מתן אדם ירחיב לו על שנעשה עשיר ביותר, ולפני גדולים ינחנו על שנעשה ראש פרק. וברש"י על הפסוק כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו (ויקרא כה. כה) מאחוזתו ולא כולה, לימדה תורה דרך ארץ שישיר שדה לעצמו. ואבא יודן ששמע לקול אשתו שאמרה לו שימכור חצי השדה וישיר חציה לעצמו, זה הביא לו את הברכה.

בשר תאווה ובשר נחירה, ביאור הפסוקים במחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא

כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך באשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאווה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר, כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם וזבחת מקדשה ומצאתה אשר נתן ה' לך באשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דברים יב. כ-כא).

בפירוש ב' מקראות אלו חלוקים רבי ישמעאל ורבי עקיבא (חולין סז ע"ב וז ע"א). כי ירחיב וגו' ואמרת אוכלה בשר רבי ישמעאל אומר לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאווה, שבתחילה נאסר להם בשר תאווה, משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאווה, כלומר לפי שבמדבר משהוקם המשכן נאסר להם בשר תאווה ולא היו יכולין לאכול רק בשר שלמים וכי ירחיב בא להתיר להם בשר תאווה בלא שום הקרבה לכשיבואו לארץ ונתרחקו מן המזבח. הרי שלרבי ישמעאל הפסוק כי ירחיב וגו' הוא ההוראה, כי

תפלתכם פרות, אמרו לו אף אנו היינו יודעים במעשיך הטובים ועשינו אותך ראש פרק, קראו עליו רבותינו מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו.

מתחילה נתן להם חמישה זהובים ולבסוף נתקיים בו מתן אדם ירחיב לו, כי מתן הן מאתן ועל פי דאיתא (ברכות כ' ע"א) קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת ה', כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא, סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה, איגלאי מילתא דכותית היא, שיימוה בארבע מאה זוזי, אמר לה מה שמך, אמרה ליה מתון, אמר לה מתון מתון (לשון מאתן) ארבע מאה זוזי שויה (ב' פעמים ב' מאת כלומר השם גרם לי), ובעובדא דאבא יודן שמתחילה נתן לרבי אליעזר ורבי יהושע חמישה זהובים ולבסוף נתקיים בו מתן אדם ירחיב לו כי מתן הן מאתן ונתן אלף זהובים שהם מאתים פעמים חמישה זהובים. וביותר נראה ללמוד מכאן כי כשנתן חמישה זהובים היה זה כשבירו נותר חצי השדה בערך חמישה זהובים בלבד, אבל כשכבר נתן מאתן פעמים חמישה זהובים, כבר היה בידו הרבה יותר מאלף, וזה בזכות המסירות נפש לעסק מצות רבותינו.

תפילה עושה מחצה

ובדרך צחות, מה שכשאבא יודן נתן לרבותינו חמישה זהובים דמי ערך חצי שדה אמר להן התפללו עלי התפללו עלי, כיון שתפילה עושה מחצה (ויקרא רבה פרשה י. ה) לכן ביקש ב' פעמים התפללו עלי התפללו עלי ותתקבל תפילה שלימה.

כל בקרו ויאכל (גם אם אין לו אלא שור אחד) כל צאנו ויאכל, תלמוד לומר מבקרך ולא כל בקרך, מצאנך ולא כל צאנך.

כי משמש בד' לשונות

עוד היוצא מהדברים. אחר שאמרו (ראש השנה ג' ע"א ותענית ט' ע"א וגו') כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא, הרי שרבי ישמעאל ורבי עקיבא נחלקו גם במשמעות תיבת כי שבפסוק כי ירחק ממך המקום. לרבי ישמעאל שבכל אות נפשך תאכל בשר ואינך צריך להביאו שלמים לפי שבארץ ישראל ירחק ממך המקום, הרי כי ירחק היינו דהא ירחק, אבל לרבי עקיבא כי ירחק אינו סיבה ולכן כי היינו אי, כלומר כי ירחק ממך המקום היינו כשתבוא לארץ, אז וזבחת ולא בנחירה.

רש"י בחומש מחד סתם כרבי

ישמעאל, ומאידך דרש כרבי עקיבא

ואחר ביאור מחלקותם, הנה ברש"י בחומש מצד אחד סתם כרבי ישמעאל ומאידך דרש כנדרש לשיטת רבי עקיבא. שברש"י כי ירחיב לימדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר, ע"כ, ואילו לרבי ישמעאל הפסוק בכל אות נפשך תאכל בשר בא לומר שבארץ ישראל אין צריך להביאו שלמים. וברש"י בכל אות נפשך, אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים, הרי כרבי ישמעאל ולא כרבי עקיבא, ואמנם כבר בכמה מקומות ב' פירושים ברש"י אינם בשיטה אחת או שסותרים זה את זה, וזה לשון רש"י על הפסוק וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה'

ירחיב ה' אלקיך את גבולך בארץ ישראל, אז בכל אות נפשך תאכל בשר ואינך צריך להביאו שלמים, ואילו הפסוק השני כי ירחק ממך הוא הסיבה מדוע בארץ ישראל אין צריך להביאו שלמים, לפי שירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשם שמו. ושיטת רבי עקיבא בהמשך הגמרא כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשם שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה, שבתחילה הותר להן בשר נחירה, משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה, כלומר לפי שכשנכנסו לארץ כי ירחק ממך המקום, לכן שם וזבחת ולא בנחירה. ובגמרא במאי קמיפלגי, רבי עקיבא סבר בשר תאוה לא איתסר כלל, רבי ישמעאל סבר בשר נחירה לא אישתרי כלל.

לרבי עקיבא מהפסוק כי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת למדנו שמשנכנסו לארץ נאסר נחירה ומותר בזביחה בלבד, ואילו מהפסוק ואמרת אוכלה בשר וגו' בכל אות נפשך תאכל בשר למדנו דרך ארץ, כן ברש"י ד"ה בשר תאוה לא איתסר כלל, והוא בהמשך מסכת חולין (פד ע"א) מה תלמוד לומר אֲשֶׁר יָצוּד (ויקרא יו'). ג, לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזאת (כלומר לא יאכל בשר תרד שלא יעשה ענין, תנו רבנן כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון, יכול יקח אדם מן השוק ויאכל, תלמוד לומר וזבחת מבקרך ומצאנך (אם יש לו בעדו יקח ואם לא יקנה בשוק), יכול יזבח

אם כן מקדישה ומקריבה שלמים, ואחר כך גם אומר רש"י דע לך אף שהותר, עם כל זאת אל יאכל בשר תאווה אלא בדרך ארץ, וזהו שבד"ה כי ירחיב פי רש"י לימדה תורה דרך ארץ שלא יתאווה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר.

בעבירות שבין אדם לחבירו

אחרי שיפייס את חבירו עדיין צריך וידוי

לפניו יתברך שמו ולשוב מלעשות כזה לעולם

**שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ לַמַּעַן יִיטֵב לָךְ וְלִבְנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ עַד עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים יב, כח).**

ברש"י, הטוב בעיני השמים והישר בעיני אדם. ולהבין הפסוק, כי אחר שנאמר כי תעשה הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם מהו שוב בעיני ה' אלקיך, והלא כבר נאמר ועשית הטוב בעיני שמים. והנראה לפי שגם בעבירות שבין אדם לחבירו אחר שפייס את חבירו עדיין הוא נדרש וידוי ותשובה בינו למקום מלעשות כזה לעולם, וכלשון הרמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"א) וכן החובל בחבירו והמזיק ממנו אף על פי ששלם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם, כן בשערי תשובה לרבינו יונה (השער הרביעי ה) לכן מי שגזל את חבירו ישיב את הגזלה ואחרי כן יתודה ואם התודה תחילה לא עלה לו הוידוי. ממילא כך פירוש הפסוק, כי תעשה הטוב בעיני שמים בבין אדם למקום, והישר בעיני אדם בבין אדם לחבירו, ובזה אחר שתעשה הישר בעיני האדם, שוב בעיני ה' אלקיך.

אֱלֹהִים (בראשית ג, ח), יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו, כן ברש"י על הפסוק וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (בראשית לג, כ) בסו"ד ורבותינו דרשוהו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפצץ סלע (ירמיה כג, כט) מתחלקים לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו ושמועו של מקרא באתי, כן ברש"י על הפסוק וְרָאָה כִּי עֹמֵךְ הָגוֹי הַזֶּה (שמות לג, יג) בסו"ד ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי.

ועם כל זאת נלענ"ד שהגמרא בפרק כיסוי הדם (חולין פד ע"א) שלימדה תורה דרך ארץ, הוא לכולי עלמא ולא לרבי עקיבא בלבד, אלא שלרבי ישמעאל אחרי שהפסוק בא להתיר בשר תאווה עדיין נדרש מכאן לימדה תורה דרך ארץ, ואילו לרבי עקיבא כל הפסוק בא ללמד דרך ארץ בלבד, ויפה פי' רש"י כי ירחיב לימדה תורה דרך ארץ, שזהו לימוד גם לרבי ישמעאל, וברש"י בכל אות נפשך סתם כרבי ישמעאל שבא להתיר בשר תאווה.

עוד אפשר לומר, אחרי שרש"י בא לפשט המקרא לכן הביא רש"י גם ענין לימדה תורה דרך ארץ בהליכות אכילת בשר וגם שהותר לאכול בשר תאווה, כי שני העניינים ממין אחד המה, דהיינו שאמנם לכשיכנסו לארץ יהיה מותר להם בשר תאווה וכברש"י בכל אות נפשך אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא

האדם יראה לעינים את הישר,

וזה יראה ללב את הטוב

ודברי רש"י הלא הם מספרי, הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רבי עקיבא, רבי ישמעאל אומר הטוב בעיני אדם והישר בעיני שמים, וכאן סתם רש"י כרבי עקיבא. ובעצם הדברים נראה לפי שנאמר פי האדם יראה לעינים והי' יראה ללב (שמואל א' טו. ז), ה' יראה ללב אף שיש פעמים שלאדם אין נראה הטוב כי הטוב הוא דבר שבפנימיות ולא תמיד הוא נראה, לא כן האדם יראה לעינים ובעיני האדם מה שהוא ישר הוא יפה לעיניו, ולכן הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם.

פן תנקש אחריהם, ינקש נושה,

לקושש קש לתבן, מקושש עצים

השומר לה פן תנקש אחריהם אחרי השומרים מפניו ופן תדרש לאליהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אליהם ואעשה בן גם אני (דברים יב. ל).

ברש"י, תנקש אונקלוס תרגם לשון מוקש (אסתמר לה דלקא תתקל בתיחזון), ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טורף וקשקוש מצינו נו"ן וארכבתה דא לך נקשן (דניאל ה. ו), ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם, וכן ינקש נושה לכל אשר לו (תהלים קט. יא) מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים והיו מחזירין ומנקשין אחר ממונו, ע"כ מרש"י.

וברש"י שם בתהלים בפירוש הראשון פי' ינקש נושה לכל אשר לו כמו שפי' כאן, וזה לשונו. אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר, נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט כמו וארכבתה דא לך נקשן. והרד"ק והמצודות פירשו מלשון מוקש. אבל בתרגום שבתהלים יגבב מזופא לכל דיליה ויבזון נוכראין ליעותיה, ונראה שכן תרגם ינקש מלשון הכתוב הם ילכו וקששו להם תבן (שמות ה. ז) ששם בתרגום אונקלוס אנון ייזלון ויגבבון להון תבנא וכן לקשש קש לתבן (שמות ה. יב) לגבבא גלי לתבנא וכן מקשש עצים (במדבר ט. לב) מגביב אעין. הרי ינקש נושה שתרגומו יגבב מזופא, מלשון מקושש.

כי מנסה ומגביה ה' אתכם בשביל לידע

להודיע ולהיוודע אהבתכם אותו יתברך שמו

כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום וגו', לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חלם החלום ההוא כי מנסה ה' אליהם אתכם לדעת הישכם אהבים את ה' אליהם בכל לבבכם ובכל נפשכם, אחרי ה' אליהם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו וכו' תדבקו, והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על ה' אליהם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדה מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר צוה ה' אליהך ללכת בה וגו' (דברים יג. ב-ד-ה-ו).

אם זה הנביא שקר או חולם החלום הוא כי מנסה האלוקים אתכם, אם כן למה

יומת. גם מה שרק האפשרות החיובית נאמר, כי מנסה ה' אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' בכל לבבכם ובכל נפשכם, ולמה לא נאמר גם על צד השלילה לדעת הישכם אוהבים את ה' או אינכם אוהבים. ונראה כי מנסה מלשון גידולין, וכבמדרש (בראשית רבה פרשה נה. א) על הפסוק וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם (בראשית כב. א), פְּתִיב נִתְּנָה לִירֵאָיִךְ נִסִּי לְהִתְנוּסָה מִפְּנֵי קִשְׁט סֵלָה (תהלים ס. ו) נִסְיוֹן אַחֵר נִסְיוֹן וְגִדּוּלִין אַחֵר גִּדּוּלִין בְּשִׁבִּיל לְנִסּוֹתֶיךָ בְּעוֹלָם בְּשִׁבִּיל לְגִדּוּלֶיךָ בְּעוֹלָם בְּנֶסֶם הַזֶּה שֶׁל סְפִינָה וכו'. פירוש נסיון אחר נסיון כדי להגיע אל הנס להתנוסס שהוא הגבוה אחר גבוה וגדול אחר גדול, כי אחר שעמד אברהם אבינו בתשעה נסיונות ראשונים וכעת יעמוד בעשירי האחרון, אז יהיה נס גבוה מעל הכל, גבוה אחר גבוה וגדול אחר גדול, ולכן דוקא בנסיון העשירי נאמר נסיון והאלקים ניסה, כעת בנסיון עשירי האלקים ניסה וגידל והגביה את אברהם אבינו כי נסיון זה היה תכלית ושלמות והשלמת ההתנשאות וההתנוססות. ממילא כן כאן, מנסה מלשון מגביה. לא תשמע אל דברי הנביא שהוא או אל חולם החלום שהוא כי מנסה ומגביה ומרים ה' אתכם בשביל לדעת כלומר לידע לְהוֹדִיעַ וּלְהוֹדֵעַ (מאבות פרק ד' משנה כב) אהבתכם את ה' אלקיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם, ועדיין קודם שנתפרש עונשו של אותו נביא שקר או חולם החלום ממשכת התורה הקדושה ואומרת לעם ישראל אחרי ה' אלקיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצוותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבדו ובו תדבקו,

כלומר כל מטרת הנסיון וההגבהה וההרמה הזאת היא כדי שתלכו אחרי ה' וכו' עד שתגיעו אל הדביקות בה', בו תדבקו, ואחר שהושלם ביאור מטרת הנסיון להתנוסס גידולין אחר גידולין, כעת מגיע ובא הפסוק המפרש עונש הנביא שהוא או חולם החלום שהוא שיומת כי דיבר סרה על ה' אלקיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפודך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר ציוך ה' אלקיך. אמנם כל הנסיון היה בשביל לנוסס ולהגביהך, אבל הוא דיבר סרה ומאת ה' לא תצא הרעות, מאת ה' יצא רק ההתנוססות, והנביא שהוא בשביל דבר רע שהיה בו מקודם לכן נתגלגל שדיבור הרע יצא ממנו, ואם מאותו חולם החלום יצא הדבר, אז ודאי הוא הגורם לעצמו להיות חולם כזאת, שהרי אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי ליבו שנאמר אֲנִי מְלָכָא רַעִיוֹנָךְ עַל מְשֻׁבָּבָךְ סֵלְקוּ (דניאל ב. כט) ואיבעית אימא מהכא וְרַעִיוֹנִי לְבָבְךָ תִּנְדָּע (דניאל ב. ל), אמר רבא תדע דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא, ממילא אם חולם החלום הוא חלם כזאת, הרי זה ודאי אשמתו שלו על הרהוריו הפסולים רח"ל.

וזה לשון הרמב"ן. כי מנסה ה' אלקיכם אתכם לאמור כי ענין המופת אשר בא והראהו השם לזה בחלומו או בכיהונו, רצון האלקים היה בו לנסותכם באהבתו. ובספורנו כי מנסה ה' אלקיכם אתכם, כי כשתחשבו לאוייב את המדבר נגד אלקיכם, בזה תהיו מנוסים לפניו

לאוהביו, לדעת, כדי שעל אהבתכם המנוסת בפועל, תהיה בפועל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפועל לקבלת שפע טובו.

כמו שהבורא יתברך שמו מתפלל יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מידותי, כן צריך האדם לבקש מעצמו את שאיפותיו הטובים **אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ וְאֵתוּ תִירָאוּ וְאֵת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וְכָללּוּ תִשְׁמְעוּ וְאֵתוּ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן** (דברים יג. ה).

ברש"י ובו תדבקון, הידבק בדרכיו, גמול חסדים וקבור מתים ובקר חולים כמו שעשה הקב"ה. כן במסכת שבת (קלג ע"ב) אבא שאול אומר וְאֵנְהוּ (זה אלי ואנוהו, שמות טו. ב) הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום.

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (ברכות ז' ע"א) מנין שהקב"ה מתפלל, שנאמר וְהִבֵּיאֹתִים אֶל הָרַקְדָּשִׁי וְשִׁמְחָתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלִתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרִצּוֹן עַל מִזְבְּחִי בֵּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים (ישעיה נ. ז), תפילתם לא נאמר אלא תפילתי, מכאן שהקב"ה מתפלל, מאי מצלי, אמר רב זוטרין בר טוביה אמר רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מידותי ואתנהג עם בני במידת הרחמים ואכנס להם לפני משורת הדין.

ושמחתים בבית תפילתי מכאן שהקב"ה מתפלל, ומתפלל תפילתו כביכול לפני עצמו יתברך שמו. ממילא אם הקב"ה מתפלל כביכול לפני עצמו יתברך שמו

שיתגשם רצונו שיכבשו רחמי את כעסו ויגולו רחמי על מידותיו ויתנהג עם בניו במידת הרחמים ושיכנס להם לפני משורת הדין, הרי כל אדם צריך שידבק בדרכיו יתברך שמו וחיון ממה שהאדם מתפלל לפניו יתברך שמו צריך האדם גם שיבקש מעצמו את שאיפותיו הטובים ואין דבר העומד בפני הרצון ובודאי שמשאלותיו הטובים יתגשמו כפי רצונו.

ובו תדבקון הוא הדיסק אשר בינע וביע יתברך שמו **אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ וְאֵתוּ תִירָאוּ וְאֵת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וְכָללּוּ תִשְׁמְעוּ וְאֵתוּ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן** (דברים יג. ה).

בפסוק יש ששה פעלים, תלכו תיראו תשמרו תשמעו תעבדו ותדבקון, ומכולם רק בתדבקון יש נו"ן אחרונה. ולבאר הענין נקדים בביאור מה שהפעלים שבפסוק הם בזה הסדר דוקא. כי זהו התהליך של התקרבות אל הבורא יתברך שמו עד שלבסוף מגיע האדם לדביקות בו יתברך שמו. מתחילה אחרי ה' אלוקים תלכו, היינו כשהאדם הולך בדרך אחרי משהו אחר אין זה אומר שיש לו קשר איתו, כי כל מה שהולך הוא אחריו זה כדי לדעת שהוא בדרך הנכונה וממנה לא יטה לדרך אחרת, שהרי הוא בעקבות אדם היודע את הדרך, והרי טוב וישר ה' על פן יורה חֲטָאִים בְּדֶרֶךְ (תהלים כה. ח), ה' יתברך מצד הטוב שבו יורה את החטאים, ובדרך מצד הישר שבו כי בדרך שייך ישר. ואחרי שהוא בדרך הנכונה, אז יתחיל להתקשר אליו יתברך שמו על ידי היראה אותו

תיראו. ועדיין אין את הדביקות אלא רק יראה מהבורא שאחריו אתה הולך, אך עדיין אינך עימו, וכעת יתחיל להתדבק בו יתברך שמו על ידי שאת מצוותיו תשמורו היינו את חוקיו וגזרותיו. ואמנם את מצוותיו תשמורו ושומר שכר אתה שהרי נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך (אבות פרק ב' משנה טז), אך הווי כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אבות פרק א' משנה ג) והוא מחסדי האל יתברך שמו כדי שלא תתחייבו על הדין של את מצוותיו תשמורו כשומר שכר אלא כדי לעשותכם שומר חינוס שרק בפשיעה מתחייב, וזהו לשון נאמנות נאמן הוא בעל מלאכתך, כיון שבשכר כאן יש חידוש כלומר שהשכר המשתלם הוא בחידוש, שהרי לא עשיתם על מנת לקבל פרס, לכן שייך לשון נאמנות, נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך אף שלא למען כן עשית, שיש כאן חידוש.

ואחר שההתקרבות שלך אליו יתברך שמו היינו שלא אליו ואותו אלא את מצוותיו שלו יתברך שמו תשמורו, כעת יתחיל הקירוב אליו ממש על ידי שבקולו תשמעו, ואחר כך יהיה קרוב יותר ואותו תעבדו. וכל הקירבה הנמשכת הזו עד הגיעך אליו יתברך שמו, הוא הכל כדי להגיע אל היעד של דביקות בו יתברך שמו ממש, ובו תדבקו.

וכעת יתבאר יפה תדבקו בנו"ן אחרונה. כי דביקות בה' אינה כענין שאר חמשת הפעלים הראשונים שבהם אתם הפועלים

את הפעולה הנפעלת, תלכו אתם אחרי ה', תיראו אתם את ה', תשמורו אתם את המצוות, תשמעו אתם בקול ה', תעבדו אתם את ה'. כי דביקות בה' לא כשאר פעלים הבאים ונעשים מצדכם, לפי שדביקות הוא מב' צדדים, ולהבדיל כעין על כן יעוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראשית ב. כד). דבק מצד אחד בלבד נקרא בפי ההמון קרציה (אדם שנצמד אל האחר בצורה מעיקה), לא כן הדבק האמיתי שהוא מב' צדדים הדבקים זה לזה. ולכן כיון שדבק באשתו, אז והיו לבשר אחד והוא הדבק הרצוי שהוא מצדו ומצדה. כן להבדיל ובו תדבקו, לומר שכשאתם תדבקו בו יתברך שמו כן יהיה דביקות מצדו יתברך שמו בכס, ואמר רבי יצחק (וזה"ק שמות יא ע"א) ופאין אינון צדיקיא, דרעותא דלהון בדבקיותא דקדשא בריך הוא תדיר, וכמה דאינון מתדבקין ביה תדיר, הכי נמי איהו אתדבק בהו ולא שביק לון לעלמין. ואם בדביקות עסקינו, הנה על דברי אליעזר ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי (בראשית כד. לט) פי' רש"י אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו, אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מתדבק בברוך. אברהם אומר לאליעזר, דע לך שסגולת ודבק שיש באיש ואשתו זה רק בששניהם בכלל ברוך, וכמו שהנגר לא יוכל להדביק מתכת לעץ כי שני מינים שונים המה, קל וחומר שאין ארור מתדבק בברוך, ורק כששניהם דואגים להיות בכלל ברוך אז שייך שיתקיים ודבק באשתו והיו לבשר אחד.

יֵאָרִיכוֹן שֶׁמִּשְׁמַע מַעֲצָמָם וְלֹא אָמַר אֲאָרִיךְ יִמִּיךְ, אוֹלֵי שִׁירְצָה לֹמַר כִּי מִצְוֶה זֶה סְגוּלָתָהּ הִיא אֲרִיכוֹת יָמִים מִלְּבַד שְׁכֵרָה מִה', כִּי יֵשׁ מִצְוֹת שִׁישׁ בָּהֶם סְגוּלוֹת נִפְלְאוֹת מִלְּבַד שְׁכֵר אֲשֶׁר קִבַּע לָהֶם ה', וְזוֹ גִלָּה אוֹתָהּ ה', ע"כ. הֵרִי יֵאָרִיכוֹן הִיא תּוֹצֵאָה הַנוֹבַעֶת מִקִּיּוֹם הַמִּצְוֶה, כִּי כִבֵּד לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יִמִּיךְ אֵין הַפִּירוּשׁ כִּבֵּד כִּדִּי שִׁיאֲרִיכוֹן יִמִּיךְ, אֲלֵא שִׁיאֲרִיכוֹן יִמִּיךְ הִיא תּוֹצֵאָה מוֹכֶרֶת מִהַכִּיבּוֹד. כֵּן וְבוֹ תִּדְבָּקוֹן דְּבִיקוֹת מִב' צַדִּידִים שֶׁהִיא תּוֹצֵאָה מוֹכֶרֶת מִהַדִּיבּוֹק בּוֹ יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ.

בְּתוֹשׁוֹבָה מֵאֲחֵבָה מִתְּדַבֵּק הוּא בַּחֲשִׁי"ת מִיד וְאִם הַפְּסוֹק אַחֲרֵי ה' אֲלֵקִיכֶם תִּלְכוּ מִדְּבַר מִתְּהַלֵּיךְ הַתְּקִרְבוֹת אֶל הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ, מִתְּחִיל בְּאַחֲרֵי ה' אֲלֵקִיכֶם תִּלְכוּ וּמִמְשִׁיךְ וְהוֹלֵךְ וּמִתְקַרֵּב לִפִּי הַסֵּדֶר שֶׁבַּפְּסוֹק עַד שֶׁלְּבָסוֹף מִגִּיעַ לְדְּבִיקוֹת בּוֹ יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ וְבוֹ תִּדְבָּקוֹן, הֵנָּה אֲנִי הוֹלְכִים וְקֹרְבִים וְנִכְנָסִים לַחֹדֶשׁ הַרְחָמִים וְהַסְלִיחוֹת וְהַנְּבִיא יִשְׁעִיָּה אֹמֵר דְּרָשׁוּ ה' בְּהַמְּצָאוֹ קִרְאֵהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב, יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתּוֹ יֵשֵׁב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יִרְבֶּה לְסִלּוֹחַ (יִשְׁעִיָּה נָה. ו-ז), וְלִכְאוּרָה מִתְּחִילָה צִרִיךְ לַעֲזוֹב אֶת הַחֲטָא וְאַחֵר כֵּךְ לְשׁוֹב אֶל ה' וְאַחֵר מִכֵּן הוּא יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ כִּבֵּר נִמְצָא וְאִזּוֹ לְדוֹרְשׁוֹ, כִּי לְאַחֵר עֲזִיבַת הַחֲטָא וְהַשִּׁיבָה אֵלָיו יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ אִזּוֹ הוּא קְרוֹב, וּמִמִּילָא לִכְאוּרָה סֵדֶר הַפְּסוֹק הִיא צִרִיךְ לְהִיּוֹת יַעֲזוֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתּוֹ וְיֵשֵׁב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יִרְבֶּה לְסִלּוֹחַ וְרַק אִזּוֹ דִּירְשׁוּ ה' בְּהַמְּצָאוֹ קִרְאֵהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב. וְאַפְשָׁר

כֵּן בְּמוֹרָה נְבוֹכִים (ח"ג פֶּרֶק נ"ה הַעֲרָה) זֶה לְשׁוֹנוֹ, הִלָּא בְּאַרְתִּי לֶךְ שְׁזָה הַשֶּׁבֶל אֲשֶׁר שָׁפַע עָלֵינוּ מִה' יִתְעַלָּה הוּא הַדְּבּוֹק אֲשֶׁר בִּינֵינוּ וּבֵינֵנו, וְהַרְשׁוֹת נִתּוּנָה לֶךְ אִם תִּרְצֶה לְחַזֵּק הַדְּבּוֹק הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְאִם תִּרְצֶה לְהַחֲלִישׁוֹ מַעֲט מַעֲט עַד שֶׁתִּפְסִיקָהוּ תַּעֲשֶׂה, וְלֹא יִתְחַזֵּק זֶה הַדְּבּוֹק רַק בְּהַשְׁתַּמְשָׁךְ בּוֹ בְּאַהֲבַת ה' וְשִׁתְּהִיָּה כּוֹנֵנָתָהּ אֵלֶיהָ כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנֵנוּ, וְחִלְשָׁתוֹ תִּהְיֶה בְּשׁוּמָךְ מִחֲשַׁבְתְּךָ בְּדָבָר זֹלָתוֹ, וְדַע שֶׁאַתָּה וְלוֹ הַחֶכֶם שֶׁבְּכֵנִי אָדָם בְּאַמְתָּת הַחֶכְמָה הָאֱלֹהִית, כִּשְׁתַּפְּנָה מִחֲשַׁבְתְּךָ לְמֵאֶכֶל צִרִיךְ אוֹ לַעֲסֹק צִרִיךְ, כִּבֵּר פְּסִקָתָהּ הַדְּבּוֹק הֵהוּא אֲשֶׁר בִּינֵךְ וּבֵין הַשֵּׁם יִתְבַּרֵּךְ וְאִינֶךְ עִמּוֹ, אִזּוֹ וְכֵן הוּא אֵינוֹ עִמָּךְ, כִּי הַיָּחִס הֵהוּא אֲשֶׁר בִּינֶךְ וּבֵינוּ כִּבֵּר נִפְסֵק בְּפוֹעַל בְּעַת הַהוּא, וּמִפְּנֵי זֶה הָיוּ מִקְפִּידִים הַחֲסִידִים עַל הַשְּׁעוֹת שֶׁהָיוּ בְּטָלִים בָּהֶם מִלְּחָשׁוֹב בְּשֵׁם וְהַזְהִירוּ מִמֶּנּוּ וְאָמְרוּ אֶל תִּפְנֵנוּ אֵל מִדְּעַתְכֶם (שְׁבַת קִמְט ע"א) וְאָמַר דָּוִד שְׁוִיתִי ה' לְנִגְדֵי תִמִּיד כִּי מִימִינִי כֹל אֲמוֹט (תְּהִלִּים טו. ח) וְכו'. וְכִגּוֹן זֶה בְּרִסְיִסִי לֵילָה (לְרַבִּי צְדֻק הַבֵּן מִלּוֹבְלִין אֶת לֵה) בּוֹזֵה הַלְשׁוֹן, כֹּאֲשֶׁר הָאָדָם מִתְּעוֹרֵר מִשְׁנֵתוֹ וְזוֹכֵר בַּחֲשִׁי"ת, אִזּוֹ הַחֲשִׁי"ת זוֹכֵר אוֹתוֹ, כֹּאֲתוֹ עֲנִין שֶׁהוּא זוֹכֵר בַּחֲשִׁי"ת אֵיךְ הוּא מֵלֵא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ וְהַכֹּל שְׁלוֹ וְצִרִיךְ לַעֲזוֹב וּכְיוּצָא כֹל חַד לִפְסֵם אֵיתְעוֹרֵתָא דִּילֵיהּ, כֵּךְ הַחֲשִׁי"ת כִּנְגֵדוֹ וְכו' עִי"ש. מִמִּילָא זֶהוּ וְבוֹ תִּדְבָּקוֹן בְּנו"ן אַחֲרוֹנָה הַמוֹרָה עַל דְּבִיקוֹת מִב' צַדִּידִים, שֶׁאִם תִּדְבָּקוֹ בּוֹ יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ, אִזּוֹ אֵף הוּא כְּבִיכּוֹל יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ דְּבּוֹק בְּכֶם.

וּבְאוֹרְחָהּ"ק עַל הַפְּסוֹק כִּבֵּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמָּךְ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יִמִּיךְ (שְׁמַת כ. יב) אָמַר

בהנביא בא לומר ששתי דרכי תשובה יש, האחת המעולה היא תשובה מאהבה והב' היא תשובה מיראה, בתשובה מאהבה בא האדם אל הבורא יתברך שמו ואומר מִשְׁכְּנִי אֶחָרִיד נְרוּצָה (שיר השירים א. ה), בתשובה מאהבה מבקש הוא את הדביקות וְאַתֶּם הַדְּבִיקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם (דברים ד. ה), בתשובה מאהבה תיכף ומיד מבקש הוא את הבורא תדבקון כיון שהוא שב מאהבה ואינו צריך לכל התהליך של ההתקרבות להיות כעבד המתקרב לרבו כי הבן מבקש את הדביקות תיכף ומיד וזהו דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב ללא שום תהליך מתמשך, וכשהוא בא מאהבה אינו חושב על העבירות שעבר כי מה לי עונש מה לי שכר מה לי גיהנם או גן עדן כי מבקש הוא את הדביקות בבורא והוא יתברך שמו יעשה כרצונו, וכמו שהיה עם הבעל שם טוב הקדוש שלאחר שהבטיח זרע של קיימא לזוג עקרים שמע בת קול שכיון שבגזירתו שעקר ועקרה יילדו נשתנו סדרי הטבע שהקב"ה טבע בעולמו, לכן הפסיד חלקו לעולם הבא, וכששמע זאת הבעש"ט אמר שכעת הוא שמח שיכול הוא לעבוד את הבורא שלא על מנת לקבל פרס.

אך אומר הנביא שאם לא מאהבה אז יש דרך נוספת לתשובה והיא מיראה, כלומר תשובה המסודרת על פי הליך וסדר מסויים וכלעיל שמתחילה אחרי ה' אלקיכם תלכו ואחר כך אותו תיראו ואחר כך את מצוותיו תשמורו ואחר כך בקולו תשמעו ואחר כך אותו תעבדו עד שלבסוף יגיע לתכלית הנרצה ובו תדבקון, כן

ובזה יובן מה נשתנה תשובה מאהבה לעשות זדונות לזכויות. דרבי חמא ברבי חנינא רמי (יומא פו ע"א) כתיב שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹכְבִים (ירמיה ג. יד) דמעיקרא שׁוֹבְבִים אַתֶּם וּכְתִיב אַרְפָּא מְשׁוֹבְבֵיכֶם (חושע יד. ה, אַרְפָּא מְשׁוֹבְבֵיכֶם אֱהָבֶם נִדְבָה בִּי שָׁב אֲפִי מִמֶּנּוּ), לֹא קָשִׁיָּא כֵּאֵן מֵאַהֲבָה כֵּאֵן מִירָאָה, ואמנם לפירוש רש"י שם שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבְבִים, דמעיקרא שׁוֹבְבִים אַתֶּם וכשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו תחילת החטא על ידי נעדרות ושטות ושׁוֹבְבִים, וארפא משובתם משמע מכאן ואילך כבעל מוס שנתרפא שמקצת שמו עליו, אך אפשר בתירוץ הגמרא גם בהיפוך, בתשובה מיראה נאמר שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבְבִים כלומר התשובה היא שלכם אתם בנים שׁוֹבְבִים לעשותה, ובתשובה מאהבה נאמר אַרְפָּא מְשׁוֹבְבֵיכֶם אֱהָבֶם נִדְבָה בִּי שָׁב אֲפִי מִמֶּנּוּ, כלומר שהשי"ת אומר שכיון שאוהבם נדבה היינו מתוך אהבה, לכן אני עצמי כביכול ארפא משובתם.

וענין נוסף אחרונה בתדבקון שבא לחזק את הדביקות שיהיה מב' צדדים וכנ"ל, הנה בבעל הטורים על הפסוק וּבְשָׂרְךָ בְּשָׂדֶךָ טָרְפָה לֹא תֹאכְלוּ לִפְלֹב תִּשְׁלַכְוּ

אתו (שמות כב. ל.) כתב נ"ן יתירה בתשליכון
ללמדך שמרחיקין הנבלה מן העיר נ'
אמה. ובטעמא דקרא להגאון רבי חיים
קניבסקי כתב בביאור נ"ן אחרונה, לפי
שממה שהקפיד הקב"ה על אכילתו של
כלב שיהא שוהה במעיו ג' ימים אמר רב
המנונא (שבת קנ"ב ע"ב) שמע מינה אורח
ארעא למשדא אומצא לכלבא, וכמה,
אמר רב מרי משח אודניה (מעט כמות אוזנו)
וחוטרא אבתריה (יכחו במקל מיד שלא יהא מרגלו
אצלו), הני מילי בדברא, אבל במתא לא
(ליתניב ליה מידי אי לא ידיה הוא) דאתא למסרך
(בתריה ופסדו), ותנן (בבא בתרא כ"ה ע"א) מרחיקין
את הנבלות וכו' מן העיר חמשים אמה
ולזה תשליכון בריחוק נ' אמה דלא ליתי
למיסרך בתריה, הרי נ"ן אחרונה בא
לעשות השלכה נוספת בריחוק יותר.

נ"ן אחרונה של ותקרבון במרגלים וגם במתן תורה
וכעת פרשת דברים תשפ"ו הנה נ"ן
אחרונה גם בותקרבון בב' מקומות,
האחד במרגלים ותקרבון אלי פלגם
ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א. כב)
והב' במתן תורה ויהי פשמעכם את הקול
וגו' ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם
וזקניכם ותאמרו הן ה' אלהינו את
פבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך
האש וגו' (דברים ה. כ-כא), ונראה שבשניהם
נ"ן אחרונה הוא מאותו ענין, אלא
שהאחד לגרענותא והב' למעליותא.
שברש"י במרגלים ותקרבון אלי כולכם
בערבוביא, ולהלן הוא אומר ותקרבון
אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו
הן הראנו וגו', אותה קריבה היתה הוגנת,
ילדים מכבדים את הזקנים ושלחם

לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים
ללכת לפניהם, אבל כאן ותקרבון אלי
כולכם בערבוביא, ילדים דוחפין את
הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים,
ובכלי יקר ביאר ביותר שבותקרבון של
מרגלים הוא מזכיר של מתן תורה לפי
שכל זה מענין התוכחה לומר כי עתה אני
מאשים אתכם על הקריבה של מתן
תורה, וכך אמר להם, במתן תורה
כשראיתי ילדים מכבדים את הזקנים
ושלחם לפניהם אמרתי מי יתן והיה זה
לבבכם כל הימים, אמנם לשלוח
המרגלים שבאתם בערבוביא ילדים
דוחפים את הזקנים אז אגלאי מילתא
למפרע שגם קריבה של מתן תורה לא
היתה כהוגן לשם שמים, ואדרבה היא
ראיה שכל חפציכם קנייני הגוף אבל קנין
התורה רחוק מכליותיכם ועל כן שלחו
הילדים את הזקנים לפניהם לומר אתם
קודמים לקבל התורה כי ביששים חכמה
(אזכ"ב יב. יג) ואנחנו אחרונים כי אין התורה
נאותה לנו, כי אמרתם אחר שכל זקן
כבר כבה חוס הטבעי שלו ואינו חומה אחר
חמדות עולם הזה כל כך, על כן להם
יאות להתעסק בחכמות ואנחנו נתעלסה
באהבים הן עוד היום גדול ורב מהיות
קולות ה' באהלינו לעת זקנה ככלות
כוחנו, וזה היה טעם לכיבודם שכיבדו את
הזקנים, שבמרגלים כדי לנחול את הארץ
אשר לא יחסר כל טוב בה דחו הילדים את
הזקנים בשתי ידיים לומר אנחנו קודמים
להשתמש בחמדות העולם הזה אשר מן
הארץ מוצאם, ועוד היום כך המידה בישראל
שדווקא בעסק התורה מכבדים זה את זה
ולפעמים הכיבוד להקל מעליו וליתן עול

התורה על זולתו ועל כל פנים כשבאים לעסק ממון גלה כבוד מיישראל כי לעולם לא יכבדו הילדים את הזקנים לומר זקן זה ואינו לפי כבודו לעשות בכסף ובזהב וראוי להקדימו באיזו הנאה, אלא כל דאלים גבר ואין חכמה ואין תבונה לנגדם שוה לכלום.

ממילא ותקרבון בכל מקום בא לומר דקאי על כולם, רק השאלה באיזה מצב, האם בתורה וחכמה או בהנאות גשמיות עולם הזה.

כשאחרי ה' אלקיכם תלכו, אז תבואו ליראת שמים ולקיום מצוות עשה ולפרוש מן הלאוין ולעבודתו יתברך שמו ולדבקה בו

אחרי ה' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו וכללו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון (דברים יג. ה.)

במסכת סוטה (לט ע"ב) אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי אין הציבור רשאים לצאת מבית הכנסת עד שינטל ספר תורה ויניח במקומו, ושמואל אמר עד שיצא (שהיה דרכם להביא ספר תורה מבית אחד שמשממר בו ופורסין בגדים נאים סביב התיבה ומניחין אותה בתוכה וכשיוצאין משם נוטלין ספר תורה לחזליהו לבית המשתמר בו), ולא פליגי, הא דאיכא פיתחא אחרינא, הא דליכא פיתחא אחרינא, אמר רבא, בר אהינא אסברה לי (חכם ששמו בר אהינא הבעני טעמו של דבר) אחרי ה' אלקיכם תלכו.

וכעת כך יתפרש הפסוק. אם כשיוצא שחרית מבית המדרש למלאכתו אזי הוא מקיים אחרי ה' אלקיכם תלכו שיוצא אחר ספר תורה, אז ממילא בהיותו בסחורה בשוק, הרי אותו תיראו להיותו לעולם ירא שמים בסתר ובגלוי, ובמלאכתו

בשדה יקיים את מצוות העשה את מצוותיו כלקט שכחה ופאה וכו' תשמור, ובלאוין בקולו תשמעו שלא לעבור על לא תעשה, ואף בכל עשיתיו אותו יתברך שמו תעבדו, ואז יהיה שלם לקיים ובו תדבקון ועל פי שפי' הרה"ק רבי דוד מלעלוב זי"ע הא דתנא דבי אליהו (נדה עג ע"א) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא מה שאמר בכל יום בבי"ת השימוש ולא אמר כל השונה הלכות כל יום, כי בכל יום כלומר שכל מעשיו אף הגשמיים בכל היום כולו הן לשם שמים, ואז מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

אין עושין עיר הנדחת סמוך לספר שמא ישמעו נכרים ויבינו שזה בשביל עבודה זרה ויבואו לחטוא עוד כדי להחריב את ארץ ישראל

פי תשמע באחת עריה אשר ה' אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר, יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישיבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם (דברים יג. ד-ה.)

במסכת סנהדרין (טו ע"ב) ואין עושין עיר הנדחת בספר (ממתניתין ב' ע"א): מאי טעמא, מקרבך (יצאו אנשים בני בליעל מקרבך) אמר רחמנא ולא מן הספר.

להמחשת הענין אמרנו בעת הלימוד כי אם קיים רח"ל זיהום פנימי בתוך גופו של האדם אז יש ליטול אנטיביוטיקה חריפה או לבצע ניתוח כדי לנקות ולזכך את המקום, אבל אם הזיהום הוא מוגלתי חיצוני הנראה מבעד לעור, כי אז אין עושין ניתוח, כי די בדקירה באמצעות מחט

הרחמים שבאדם הן מכח וממה שנשבע לאבותיך, וביותר לפי שרחמים הן מן המידות הטובות באדם שהן לו בתולדה מאב לבן וכבדרשות הר"ן (ד"ח ה), ממילא אם הוא מזרע אברהם יצחק ויעקב לא ייתכן שאין בו את תכונת ומידת הרחמים, והוא כל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.

ומה שאמר שכל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו שכאילו משמע מדבריו שאין כלל רחמים במי שאינו מזרע אברהם יצחק ויעקב, והלא שמענו על חסידי אומות העולם שנהגו ברחמים לזולתם ואף במסירות נפש נפלאה הם היו מצילים יהודים מסכנה ואין ספק שעל כך אפשר לכנות אותם חסידי אומות העולם. אך מסתמא הא דשבתאי בר מרנוס שכל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, הכוונה על מי מזרע ישראל שהוא מרחם על הבריות, הוא אשר הרי רחמנותו מעידה על כך כי הוא אכן מזרעו של אברהם, לאפוקי מי שאינו מרחם על הבריות שאפילו אם לפי חזונו לבושו וגלימתו הוא נראה כישראל וגדל וחי בינותם, עם כל זאת לא ייתכן שהוא מזרעו של אברהם אבינו אלא מערב רב קא אתא.

ובספר החינוך בדין עבר עברי (מצה מב), מִשְׁרְשֵׁי הַמִּצְוָה, שְׂרָצָה הָאֵל שְׂיִהִיָּה עֲמוֹ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּחַר, עִם קְדוּשׁ מְלֵא וּמְעוֹטָר בְּכָל מְדוֹת טוֹבוֹת וּמַעֲלוֹת, כִּי מִתּוֹךְ כֶּךָ תִּחַל הַבְּרָכָה עֲלֵיהֶם, וְהַחֲסֵד וְהַרְחָמִים מִן הַמְּדוֹת הַמְּשׁוּבָּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם

דקיקה לנקז את המוגלה. עיר הנדחת בספר דומה לפצע מוגלתי שאינו מעורב בתוך פנימיות גוף האדם, ובכזה אין צורך בניתוח ממשי וד"ל.

ובהמשך הגמרא שם (סנהדרין טז ע"ב) תניא כוותיה דרבי יוחנן, אין עושין שלש עיירות מנודחות בארץ ישראל אבל עושין אותם שתים וכו', וסמוכה לספר אפילו אחת אין עושין, מאי טעמא, שמא ישמעו נכרים ויחריבו את ארץ ישראל. ואפשר בפירוש, שמא ישמעו נכרים הסמוכים לארץ ישראל ויבינו שזה בשביל שהיה שם עבודה זרה ויבואו להחטיא עוד כדי להחריב את ארץ ישראל.

ישראל הם רחמנים בני רחמנים

וְלֹא יִדְבֹק בְּיָדָהּ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב ה' מִחֲרוֹן אָפוֹ וְנָתַן לָהּ רַחֲמִים וְרַחֲמָהּ וְהִרְבָּה כְּאִשֶּׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם (דברים יג. יח).

במסכת ביצה (ל"ב ע"ב) אמר רב נתן בר אבא אמר רב עתירי בבל יורדי גיהנם הם, כי הא דשבתאי בר מרנוס איקלע לבבל בעא מינייהו עסקא (סחורה להשתכר למחצית שכר) ולא יהבו ליה, מזוני (שאל מהם מזונת) מיון נמי לא זינוהו, אמר הני מערב רב קא אתו דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך, כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.

פירוש כיון שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך, הרי

וכו', והעובר עליה ולא עשה לעבד מה שכתוב בו, בטל עשה וגם מלמד נפשו להיות אכזרי וכמעט שמעיד על עצמו שאינו מבני ישראל, כי הם רחמנים בני רחמנים. הרי מפורש שמי אשר מידת הרחמנות נעדרת ממנו, כמעט שמעיד הוא על עצמו שאינו מבני ישראל.

וענין זה גם במצות פדיון אמה העבריה (חניך מצוה מד), שלא יטעון עליה אדונה שתשלים שנות עבודתה על כל פנים או שיאמר מעותי היו בטלות אצלה, תוסיף לי רוח אם תרצה לצאת, שאין זה אלא רע לב, ולבני ישראל שהם בני מלכים רחמנים בני רחמנים ראוי להם לעשות חסד עם הבריות אף כי לאשר עבדו ואפילו יום אחד. ושוב במצוה שלא להקים עלינו מלך נכרי (חניך מצוה תצח) שורש המצוה ידוע, כי מהיות הממונה לראש להכניע לכל בכל אשר ידבר, צריך להיות על כל פנים מזרע ישראל שהם רחמנים בני רחמנים כדי שירחם על העם שלא להכביד עולם בשום דבר מכל הדברים, ויאהב האמת והצדק והישר כידוע לכל שהוא ממשפחת אברהם שיש בה כל טובות אלו, וכעין שאמרו חכמי הטבע שטבע האב צפון בבניו. וכבר כתבנו בכמה מקומות אודות מידות האב והאם שטבועים בבנים.

ונתן לך רחמים ובאתן רחמים אתה על הבריות ולא ידבק פיך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מתרוצץ אפוי ונתן לך רחמים ורחמך והרבה כאשר נשבע לאבותיך

(דברים יג. יח).

במסכת שבת (קנא ע"ב) תניא רבי גמליאל ברבי אומר, ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים. וכך פירוש, ונתן לך רחמים, ובאותן רחמים שנתן לך הקב"ה, בהן תרחם בנתינת צדקה לעניים, כן משמע מרש"י שם. ולשון ספר

חובת הלבבות (שער הבטחון) שהבורא יתברך מרחם על האדם יותר מכל מרחם, וכל רחמים וחמלה שיהיו מזולתו עליו, כולם הם מרחמי האל וחמלתו פמו שאמר הכתוב ונתן לך רחמים ורחמך והרבה, והוא גם בספר ראשית חכמה (תחילת פרק י"ב משער האהבה בד"ה והחסיד בעל חובת הלבבות).

ובזה אפשר מה שבברכת ברוך שאמר נכפל ב' פעמים רחמים, ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות, כלומר ברוך מרחם על הארץ שהוא יתברך שמו נותן רחמים בעולם, ברוך מרחם על הבריות כדי לרחם בהן על הבריות.

גם מתיישב מה שאומרים בסליחות מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים משמיעי תפלה השמיעו תפלתינו לפני שומע תפלה משמיעי צעקה השמיעו צעקתנו לפני שומע צעקה מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות וכו', דבשלמא השמיעו תפלתנו שלנו והשמיעו צעקתנו שלנו והכניסו דמעותנו שלנו, אך מהו מכניסי רחמים הכניסו רחמינו, והלא הרחמים הם של בעל הרחמים יתברך שמו. אלא אפשר לומר שרחמינו שלנו מה שנתן לנו כביכול יתברך שמו בכדי שנרחם בהן על זולתנו, אותן רחמים

שלנו הכניסו לפני בעל הרחמים שנתנם לנו, שבזכות רחמינו בהם על הבריות נזכה לפניו יתברך שמו להיפקד לטובה.

ובפירוש הפסוק מהר יקדמונו רחמיך פי דלוננו מאד (תהלים ע"ח) אפשר לומר הכוונה שאם רחמנא ליצלן דלוננו מאד שנעשינו דלים ורשים והזקקנו לצדקה, כי אז אל תצריכנו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם אלא מהר יקדמונו רחמיך, רחמיך יקדמונו טרם יגיעו רחמי בשר ודם שאף רחמיהם מידך נגזרו כנאמר ונתן לך רחמים ורחמך, היינו שלא נזדקק לרחמי בשר ודם אלא לידך המלאה ולרחמיך אתה כביכול יתברך שמו.

ובמסכת ביצה (לב ע"ב) אמר רב נתן בר אבא אמר רב עתירי בבל יורדי גיהנם הם, כי הא דשבתאי בר מרינוס איקלע לבבל, בעא מינייהו עסקא (סחורה להשתכר למחצית שכר) ולא יתנו ליה, מוזני (שאל מהם מזונות) מיזן נמי לא זינוהו, אמר הני מערב רב קא אתו, דכתיב ונתן לך רחמים (שתרחם על הבריות) ורחמך, כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו (שבהמשך נאמר ונתן לך רחמים ורחמך כאשר נשבע לאבותיך), ואמר רב נתן בר אבא אמר רב כל המצפה על שולחן אחרים עולם חשך בעדו וכו'. אפשר מה דסמיך ליה בגמרא הא דכל המצפה על שולחן אחרים עולם חשך בעדו, היינו תפילת ונא אל תצריכנו ה' אליהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם פי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה.

ואחר שנתן לך רחמים ובאותן רחמים תרחם בנתית צדקה לעניים, נמצא שיש ב' סוגי רחמים, יש רחמים שהם אצל מקור הרחמים הבורא יתברך שמו ויש רחמים המתקבלים אצל האדם מאיתו יתברך שמו. ובספר החינוך (שילוח הקן מצוה תקמ"ה) בענין האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו (מברכות לג ע"ב) מפני שעושה מידותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזירות, ואין הענין לומר שאין הקדוש ברוך הוא מרחם חלילה, שהרי הוא נקרא רחום, אבל פונתם לומר שאין מדת הרחמנות בו חלילה כמו בבני האדם שהרחמנות בהם מוכרחת בטבעם ששם בהם הבורא ברוך הוא, אבל הרחמנות אצלו מחפצו הפשוט שחייבה חכמתו לרחם מפני שהיא מדה טובה וכל הטובות נמצאות מאתו יתברך שמו. גם מפסוק ונתן לך רחמים למדו (יבמות ע"א) שלושה סימנים יש באומה זו, הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים, רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וכו'. אחרי שנתן לך את הרחמים, הרי שהם בטבעך אתה האדם, מה שאין כן אותן רחמים שאצל מקור הרחמים הבורא יתברך שמו אינם בטבע, רק נתונים המה לפי ההצטרפות, ואחרי שהשיית מקור הרחמים ולא בטבע נתן לך רחמים שיהיו טבועים בטבעך כמו שאר טבעיים שטבע בך, כעת אתה האדם תשתמש בהן רק לצורך, וכלשון האורחות צדיקים (שער הרחמים) ויש כמה מיני רחמנות והם רחוקים זה מזה וכו', אבל הטוב והמעולה שבמדת הרחמנות שיהיה על בן להביאו לעבודת הבורא יתברך וכו' וכן ירחם על קרוביו העניים וכו' וגם על העניים ירחם

וביותר ירחם על יראי ה', וזהו עיקר הרחמנות החונן והמרחם עובדי ה' והעושים רצונו, אבל יש רחמנות שהוא יותר רע מאכזריות, כגון המרחם על הרשעים והמחזיק אותם וכו'. הוא שאמרנו, ונתן לך רחמים שיהיו טבועים בך, ובאותן רחמים תרחם אתה לטוב ולא לרע.

ובשבת שובה תשפ"ב חשבנו בתפילת עשיית מי כמוך אב הרחמים או אב הרחמן זוכר יצוריו לחיים ברחמים. כי אב הרחמים היינו שהשיית הוא אב של הרחמים כלומר שהוא בעל הרחמים ומקור הרחמים אשר נתן לך רחמים שבהן תרחם על הבריות וכנ"ל, ואילו אב הרחמן הכוונה שאנו בניו והוא יתברך שמו אבינו הוא רחמן עלינו, ואפשר שזה שייך כנ"ל כשמבקשים מהר יקדמונו רחמין כי דלוננו מאד שאם נעשינו דלים ורשים והזקקנו לצדקה אז אל תצריכנו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם אלא מהר יקדמונו רחמין כי אף אתה הוא רחמן לרחם עלינו.

בנים אתם לה' אלקיכם אפילו שוגגין

אפילו מזידין אפילו מוטעין

בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם וְגו' פִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר ה' לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה (דברים ד. א-ב).

הדבר תורה אשר השמיע כ"ק אדמו"ר זי"ע בעולם הזה טרם הסתלקותו היה במה שאמר לו רבי עקיבא לרבי יהושע (ראש השנה כה ע"א) הרי הוא אומר אתם אתם

אתם ג' פעמים (ויקרא כג. ב-ד-לו, מועדי ה' אשר תקרא אתם מקראי קדש וגו', מקראי קדש אשר תקרא אתם במועדים, אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין, ואם היכן שהקרי הוא אותם ורק הכתיב הוא אתם דרשינן אפילו שוגגין אפילו מזידין אפילו מוטעין, קל וחומר כשגם הכתיב וגם הקרי הוא אתם שיש לדרוש אפילו שוגגין אפילו מזידין אפילו מוטעין, וזה בפסוק כאן, בנים אתם לה' אלקיכם שבכל גווי הרי אנו בנים. ודבר זה הלא הוא מפורש בחז"ל, דתניא (קידושין לו ע"א) בנים אתם לה' אלקיכם, בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי רבי יהודה, רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בְּנִים סְכָלִים הֵמָּה (ירמיה ד. כב) ואומר בְּנִים לֹא אֲמַן בָּם (דברים לב. כ) ואומר זֶרַע מִרְעִים בְּנִים מִשְׁחִיתִים (ישעיה א. ד) ואומר וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי (דברים ב. א), מאי ואומר, וכי תימא סכלי הוא דמקרי בְּנֵי (כשאין בהם אלא שטות הוא דמיקרו בנים), כי לית בהו הימנותייהו לֹא מִיקְרוּ בְּנֵי (כן בבבא מציעא פו ע"ב כשבשלישי של מילה שדריה אברהם לאליעזר למיפק לברא ולא אשכח אורחים אמר לו אברהם לא מהימנא לך, היינו דאמרי תמן לית הימנותא בעבדי, תא שמע ואומר בנים לא אמן בם, וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים, כי פלחו לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים, תא שמע ואומר זֶרַע מִרְעִים בְּנִים מִשְׁחִיתִים (דהיינו עבודה זרה כדכתיב פֶּן תִּשְׁחָתְוּ וְעִשְׂתֶּם לָכֶם פֶּסֶל, דברים ד. טז), וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו, בני מעלייא לא מיקרו (עוד לעולם), תא שמע ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אֵל חַי (דעל ידי

תשובה הדרי מיקר בני אל חס). הרי מחז"ל שבכל גוני הרי אנו בנים, אפילו שוגגין אפילו מזידין אפילו מוטעין בנים אתם לה' אלקיכם.

והריקותי לכם ברכה עד

שיבלו שפתותיכם מלומר די

עֵשֶׂר תַּעֲשֶׂה אֶת כָּל תְּבוּאוֹת זְרַעְךָ הַיָּצֵא

הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה (דברים יד. כב).

במסכת תענית (ט"ז ע"א) אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה אימא לי פסוקיך, אמר ליה עשר תעשר, אמר ליה ומאי עשר תעשר, אמר ליה עשר בשביל שתתעשר, אמר ליה מנא לך, אמר ליה זיל נסי, אמר ליה ומי שרי לנסוייה להקב"ה, והכתיב לא תנסו את ה' (דברים י. טו), אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא חוץ מזו, שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג. י), מאי עד בלי די, אמר רמי בר חמא אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די.

וכיון שהאותיות הן מחמישה מוצאות הפה, אחה"ע בגרזן, בומ"ף בשפון, גיכ"ק בפה, דטלג"ת בלישנא, זסשר"ן בשיניים (וזה"ק במדבר רכז ע"א), אם כן איך שייך שיבלו שפתותיכם מלומר די, והלא תיבת די אינה ממוצא השפתים. ואפשר שרצונו לומר שהברכה תהיה לבלי קץ וגבול כמו שאין השפתים בלות מלומר די, לפי שאין להם כלום עם תיבת די.

עוד אפשר לפי שתיבות בלי די כולל גם אות בי"ת שהיא ממוצא השפתים. אך עד שההרנו בזה, הנה ברשפי אש (לקטי אגדות את רג) בשם אור שבעת הימים הבעש"ט הקדוש שתירץ שבאמת לכך יבלו השפתים מחמת אמירת די תמיד ולא ישתמשו במוצא השפתים כלל. ולפי זה תיבת בלי מלשון לבלות עד אין סוף. ובמענה לשון להמקובל האלקי רבי ישראל יעקב אלגאזי (ד"ב לשון חכמים שכ"ו), שבמשך כל זמן שתאמרו בלי די אריק לכם ברכה כי אין אדם מת וחצי תאָתו בידו, והוא אומרם מלומר במ"ם השלילה, מלומר היינו שלא לומר די אלא לומר בלי די, ובזה ודאי יבלו השפתים שהרי אות בי"ת היא ממוצא השפתים. ופירוש זה מיוסד על דרך שלעיל בענין אות בי"ת של בלי די.

ואכלת מעשר שני לפני ה' אלקיך בירושלים למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים, כי מעון תנא תורה לחיות מורגל לחזק כן תמיד בכל מקום ובכל זמן

וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִקְוֶם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשִׁכְּן שְׁמוֹ שָׁם מִעֵשֶׂר דִּנְגָה תִירָשֶׁךָ וַיִּצְתָּרְךָ וּבְכֹרֶת בְּקָרְךָ וּצְאֲנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל הַיָּמִים (דברים יד. כג).

הפסוק מדבר ממעשר שני, כברש"י ואכלת זה מעשר שני. וקודם תקנת יהושע בן גמלא להושיב מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך איתא (בבא בתרא כא ע"א) שהיו מושיבין בירושלים שנאמר כי מציון תצא תורה (ישעיה ב. ג), ושם בתוס' ד"ה כי מציון, לפי שהיה רואה קדושה גדולה

תַּחֲסֹר (שם) כי מאכלם אינו לנפש אלא לבטנם. ובכוונת האכילה עיין ביסוד ושורש העבודה (פרק ראשון ושני משער ז', הבכורות).

ואדהכי בפירוש השני של האבן עזרא למען תלמד דהיינו כדי שתורגל כטעם אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש, נמצא שאכילתך מעשר שני בירושלים תרגילך לאכול כל אכילותיך בצורה הראויה וְזֶה הַשְּׁלָחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' (יחזקאל מא. כב) שכל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שולחנו של אדם מכפר (ברכות נה ע"א). זהו וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכּוּ וְנִעְלָה אֶל הָר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנּוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאַרְחֵתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדִבֶּר ה' מִירוּשָׁלַם (ישעיה ב. ג), כלומר שמשם תצא תורה להיות מורגל לנהוג כן תמיד בכל מקום ובכל זמן למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים.

גם מה שהביא האבן עזרא דוגמת עגלה מלומדה ולא מהפסוק מִצִּיּוֹן אֲנִישִׁים מִלְמָדָה (ישעיה כט. יג) שהרי בשניהם מלומדה לשון רגילות, נראה לפי שלשון הפסוק וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יֵעָן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בִּפְּנֵי וּבְשִׁפְתָיו כְּבֹדוֹנִי וְלָבוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי וְתָהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצִּיּוֹן אֲנִישִׁים מִלְמָדָה, והרי האבן עזרא רצה להביא דוגמא מהטוב, על כן הביא הפסוק וְאִפְרַיִם עֲגֻלָּה מִלְמָדָה אֹהֶבְתִּי לְדוֹשׁ וְאֲנִי עֹבְרָתִי עַל טוֹב צִוְּיָאָרָה אֲרָפִיב אֲפָרִים יַחְרוֹשׁ יְהוּדָה יִשְׁדָּד לוֹ יַעֲקֹב שִׁפְרוּשׁוֹ אֲפָרִים הוּא כַּעֲגֻלָּה שֶׁמֶרְגִּילִין אוֹתָהּ לַעֲבוּדָתָהּ לְמִשְׁוֹךְ בַּעוֹל וּלְחָרוֹשׁ וְהִיא אוֹהֶבֶת לְדוֹשׁ לְמַעַן

וכהנים עוסקים בעבודה היה מכויין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי, למען תלמד ליראה וגו', גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכויין ליראת שמים ועוסק בתורה, ע"כ. כלומר שמעצם ההשייה בירושלים בציון שמשם תצא תורה, על ידי זה ילמד ליראה. ובאבן עזרא כאן, למען תלמד, הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד, שם ילמדוך, וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עֲגֻלָּה מִלְמָדָה (דושע י. יא, וְאִפְרַיִם עֲגֻלָּה מִלְמָדָה אֹהֶבְתִּי לְדוֹשׁ וגו') והטעם רגילות והוא הישר בעיני, עכ"ל.

ונראה במכוון שלא רק מן ההשייה בציון שמשם תצא תורה ילמד ליראה, אלא שכשהאכילה והוא עצמו במקום קדוש הן תָּהִי רֵעִין דְּלֹא מִתְפָּרֵשׁ מִהֲדָדִי, כלומר שעל ידי שהאכילה הוא במקום קדוש, יבוא ויתקרב להבורא יתברך שמו ולהתורה הקדושה, שהרי במעשר שני כאן נאמר ואכלת לפני ה' אלקיך וגו' למען תלמד ליראה. ובחשיבות האכילה עיין מה שכתבנו על הפסוק וַעֲשֵׂה לִי מִטְעָמִים וְגו' בַּעֲבוּר תִּבְרָכָךְ נִפְשִׁי וַעֲשֵׂה לִי מִטְעָמִים וְאֹכְלָה וְאִבְרָכְכָה לִפְנֵי ה' וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מִטְעָמִים וְגו' בַּעֲבֹר אֲשֶׁר יִבְרָכָךְ וְגו' (בראשית כז. ד-ט-י) שתכלית המטעמים הם הברכה והדברי תורה שבסעודה, וכן בסעודה של תלמיד חכם צדיק אֵכֵל לְשִׁבְעַ נִפְשׁוֹ (משלי יג. כה) הרי המזון הוא אמצעי ויש לו מטרה, לא כן בָּטָן רָשָׁעִים

תאכל מן הדיש, והנמשל הוא שלמדתיים תורה ומצוות והם חפצים בקיבול השכר מבלי עשות המעשה, ואני העברתי ידי על טוב צווארה וראיתי שהיא טובה ושמינה וראויה לשום העול עליה לקבל עליו עול תורה ומצוות, לכן ארכיב עול התורה על אפרים וגם יהודה יחרוש שיעסוק במצוות, ישדר לו יעקב שכל ישראל בכללו יכתתו הרגבים לבסות הזרעים בעבורו למען יאכל פריה כלומר שיקיימו המצות לטובתן למען יקבלו שכר.

חובת ההשתדלות

וּבֹא הַלֹּוּ כִּי אֵין לֹו חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ
וְהִגֵּר וְהִיתָוּם וְהִאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ
וְאֶכְלוּ וְשָׁבְעוּ לְמַעַן יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה (דברים יד. כט).

במסילת ישרים (פרק בא) אֲשֶׁר עַל כֵּן חַיִּיב אָדָם
לְהִשְׁתַּדֵּל אֵיזָה הִשְׁתַּדְּלוּת לְצוּרֶךָ פְּרִנְסָתוֹ,
שֶׁכֵּן גִּזַּר הַמֶּלֶךְ הָעֲלִיּוֹן (בְּזֶמַת אֶפֶד תֹּאכַל לֶחֶם
בְּרֹאשִׁית ג. ט) וְהָרִי זֶה כְּמֵס שְׁפוּרֶעַ כָּל הַמִּין
הָאֲנוּשִׁי אֲשֶׁר אֵין לְהַמְלִט מִמֶּנּוּ, אֲשֶׁר עַל
כֵּן אָמְרוּ יָכוֹל אֲפִילוּ יוֹשֵׁב וּבָטֵל, תִּלְמֹוד
לֹמַר בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, אֵךְ
לֹא שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּת הוּא הַמוֹעִיל, אֲלֹא
שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּת הוּא מוֹכֵרָח וְכִיּוֹן שֶׁהִשְׁתַּדֵּל
הָרִי יֵצֵא יָדִי חוֹבְתוֹ וּכְבֹר יֵשׁ מָקוֹם
לְבִרְכַּת שְׁמִים שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו וְאֵינוֹ צָרִיךְ
לְבִלּוֹת יָמָיו בְּחִרְיוֹת וְהִשְׁתַּדְּלוּת.

ובזה אמרנו מה שבמסכת שבת (קלג ע"ב
וקלד ע"א) אמר אביי אמרה לי אם (מרביתיה
שגידלתו בבקדושין לא ע"ב) איספלניתא דכולהון
כיבי שב מינאי תרבא וחדא קירא, רבא

אמר קירא וקלבא רישינא (ופת מעין), דרשה
רבא במחוזא, קרעינהו בני מניומי אסיא
למנייהו (כסברים שקיפח פרנסתם), אמר להו
שבקי לכו חדא, דאמר שמואל האי מאן
דמשי אפיה ולא נגיב טובא, נקטרו ליה
חספניתא (נבקע עוד פניו), מאי תקנתיה,
לימשי טובא במיא דסילקא, ולכאורה
אחר שגילה בדרשתו איספלניתא
המרפאת לכל הכאבים, ממילא קיפח
מפרנסתם, ומאי אהני במה שהותיר להם
רפואה אחת להתפרנס ממנה. אלא
שרבא רמז לבני מניומי אסיא שאין להם
להצטער על שגילה רפואה זו או אחרת,
ואף שהרפואה שגילה היא לכל הכאבים
כולם ואילו לפרנסתם הותיר רפואה אחת
בלבד, עם כל זאת פרנסתם לא תהא
מקופחת, שהרי בהאי חדא דשבק להו,
בו יהיו יוצאים ידי חובת ההשתדלות
וכבר יש מקום לברכת שמים לשרות
עליהם ואינם צריכים לבלות ימיהם
בחריצות והשתדלות לסחור בסגולות
ורפואות נוספות, וכבספרי על הפסוק לא
יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך
כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים
ויברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה (דברים
ט. ח), וברכך ה' אלקיך יכול עומד ובטל
תלמוד לומר בכל אשר תעשה.

כן במדרש שוחר טוב (תהלים קלז) תנא דבי
אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום
למקום, מצאני אדם אחד שהיה בו מקרא
ואין בידו משנה, אמר לי, רבי אומר
לפניך דבר אחד ומתירא אני שמא
תקפיד עלי, אמרתי לו חס ושלוש אם
אתה שואלני בדבר תורה, אמר לי, רבי

מפני מה כתיב נתן לחם לכל בשר (תהלים קלז. כה) וכתיב נותן לבקמה לחמה (תהלים קמז. ט), וכי אין אדם מכין לחמו, אמרתי לו זהו דרך ארץ, עושה בידו והקב"ה מברך מעשה ידיו שנאמר למען יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידך, יכול יהא יושב ובטל תלמוד לומר אשר תעשה.

לא יגוש את רעהו, ואף את אחיו דהיינו משום חיותו שנאמר וחי אחיך עימך, גם כאן לא יגוש וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה', את הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דברים טו. ב-ג).

לא יגוש את רעהו ואת אחיו, ולהבין מה בא הפסוק לחדש את רעהו ואת אחיו ומה בין רעהו לאחיו. ובמדרש תנאים הנלקט מהספרי ועוד מדרשים, לא יגוש את רעהו זה הגר, ואת אחיו זה ישראל. ובספרי לא יגוש את רעהו פרט לאחרים, ואת אחיו פרט לגר תושב. ובתרגום יונתן בן עוזיאל לא יגוש את רעהו ואת אחיו, לית ליה רשו למדחקא בתבריה למתבוע אוזפותיה, ולא מן אחיו בר ישראל, כאן לא יגוש את אחיו זה הישראל מלידה, שעל ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך לא אמר בתרגום יונתן אחיך בר ישראל, אלא ודינא די יהוי לך עם אחיך תשמט ידך, אחיך סתם.

ולכאורה אם לא יגוש את רעהו זה הגר, אז ודאי את אחיו הישראל מלידה שלא יגוש. ואפשר לפי הפנים יפות שהקשה

בכפילות הלשון וזה דבר השמיטה שמוט וגו', ועוד דהא כתיב לא יגוש את רעהו ואת אחיו, ופי' על פי שבהג"ה בשולחן ערוך (יורה דעה סימן קס סעיף טו) יש אומרים שמותר לישראל לומר לחברו ישראל לך והלוה לי מעות מפלוני ישראל ברבית וכו', דלא אסרה תורה אלא רבית הבא מיד לוה למלוה וכו', אם כן שמא תאמר גם בשמיטה כן, שאף שאמר רב יהודה אמר שמואל (מכתיב ג' ע"ב) האומר לחבירו על מנת שלא תשמטני שביעית, שביעית משמטת דהוי כמתנה על מה שכתוב בתורה, היינו מן הלוה למלוה, אבל על ידי שליח הוה אמינא דמותר, לכן בא הכתוב ללמד שגם על ידי אמצעי אסור, וזהו שמוט כל בעל משה ידו שנותן מידו לשליח והוא ישה ברעהו, דדוקא בריבית שהוא משום חיותו שנאמר וחי אחיך עימך (ויקרא כה. לו), לא כן כאן שאסור כי הוא מצוה מן השמים והיינו כי קרא שמיטה לה'. ואחר יישובו של הפנים יפות, ממילא בשמיטה לא יגוש את רעהו, ואף את אחיו דהיינו משום חיותו שנאמר וחי אחיך עימך גם כאן לא יגוש.

אביון חתאב לכל דבר

אָפּס כּי לֹא יִהְיֶה בָּךְ אַבְיוֹן כּי בָּרַךְ
יְבָרְכֶךָ ה' בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ
נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ (דברים ט. ד).

ברש"י אפס כי לא יהיה בך אביון בסו"ד, אביון דל מעני, ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר, ע"כ. כי דרך האדם להיות תאב לדבר שאינו שלו ושאינו ברשותו,

וכדאמר רבי חנינא (ברכות לג ע"ב ומגילה כה ע"א) משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן, קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול, ולכן אביון תאב לכל דבר כי אין לו אף לא כלי קטן. ממילא עני הוא קל מאביון, כי לעני יש משהו אבל אביון שאין לו כלום הרי הוא תאב לכל מה שאין לו. ומדויק בדברי רש"י שפי' לשון אביון שהוא תאב 'לכל' דבר.

לא יחדל אביון מקרב הארץ, ולכן העצה להאביון היא לחיותו משתדל בכבוד השבת

אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְךָ אֲבִיּוֹן כִּי בְרַךְ יִבְרַכְךָ ה' בְּאַרְצֵי אֲשֶׁר ה' יֵאלֶחֶד נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ (דברים טו. ד), רַק אַם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָע בְּקוֹל ה' יֵאלֶחֶד לְשָׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה חַיִּים, כִּי ה' יֵאלֶחֶד בְּרַכְךָ בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ וְהַעֲבַטְתָּ גִּזְמִים רַבִּים וְאֵתָה לֹא תַעֲבֹט וּמִשְׁלַת בְּגִזְמִים רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשָׁלוּ, כִּי יִהְיֶה בְךָ אֲבִיּוֹן מֵאַחַד אֲחֵד בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצֶךָ אֲשֶׁר ה' יֵאלֶחֶד נָתַן לְךָ לֹא תֵאֱמָן אֶת לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֵּן אֶת יָדְךָ מֵאַחֲדֵי הָאֲבִיּוֹן, נָתַן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לִבְּךָ בְּתַתֶּךָ לוֹ כִּי בְגִלְלֵי הַדֶּבֶר הַזֶּה יִבְרַכְךָ ה' יֵאלֶחֶד בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ, כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיּוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוֶּה לֵאמֹר פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לְאֲחֵד לַעֲנִיָּה וּלְאֲבִינָה בְּאַרְצֶךָ (דברים טו. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא).

ברש"י אפס כי לא יהיה בך אביון, ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון, אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים ולא בכס, וכשאין אתם עושים רצונו של מקום, אביונים בכס. וכן בתרגום

יונתן בן עוזיאל, לְחֹדֶד אֵין אֶתוֹן עֲסִיקִין בְּמַצֻּתָּא דְאֹרִייתָא לֹא יְהוּי בְכוֹן מְסַפְנָא. אמנם לא מסתבר שכי לא יחדל אביון מקרב הארץ בא להודיעם שלא יהיו עושים רצונו של מקום. ובכלי יקר פי' בגלל מלשון וְגִלְלוּ אֶת הָאֶבְיוֹן (בראשית כט. ג. ח), ר"ל כשיתגולל העוני בין האנשים מזה לזה כמנהגו, אז יברכך ה' ויגרום שלא יתגולל ולא יתנפל עליך בנפול על אנשים, וממילא שמעינן שהדבר מתגלגל בעולם כגלגל, שכל נותן סופו להיות מקבל, שבכל הנמצאים הולך הדבר בסיבות כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל, בלתי ה' לבדו הוא הנותן ובלתי מקבל, וזהו שאחר פסוק כי בגלל נאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, כי בגלל פירוש למה הוא מתגולל על אנשים, כי לא יחדל וגו', כלומר כי קרב הארץ מחייב ענין זה כאמור, על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לענייך כדי שיתנו גם לך או לזרעך. אדעכי מה שבכל הנמצאים הולך הדבר בסיבות כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל בלתי ה' לבדו שהוא הנותן ובלתי מקבל, ממילא זהו שבעובדא דרבי חנינא בן דוסא (תענית כה ע"א) דבעא רחמי יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא ואחר דחזיא בחלמא עתידי צדיקי דאכלי אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעי ואיהו אפתורא דתרי כרעי בעי רחמי ושקלוהו משמיא ותנא גדול נס אחרון יותר מן הראשון דגמירי דמיהב יחבי מישקל לא שקלי.

ממילא אפשר שכך יתיישב סדר הפסוקים. אפס כי לא יהיה בך אביון כי

יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו.

פתוח תפתח את ירך במתנה, ואם העני לא רצה לקבל, תן לו בתורת הלואה

כִּי יִהְיֶה בְךָ אֲבִיּוֹן וְגו' לֹא תֹאמַר אֶת לִבְכָּךְ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן, כִּי פָתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לּוֹ וְהֶעֱבַט תִּעְבִּיטֵנּוּ דִּי מִחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ (דברים טז. ז-ח).

ברש"י והעבט תעביטנו, אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה. ואולי בא לומר שאם לא רצה במתנה לפי שבוש הוא לקבל ממך, אז תן לו בהלואה כלומר תן לו בדוקא ולא תלווה לו, פירוש שתתן לו אדעתא דמתנה גמורה, ובכדי שלא יבוש לקבל אמור לו שזה בהלואה.

וכעין זה שמעתי בפירוש הגמרא (ראש השנה ד' ע"א ופסחים ח' ע"א ובבא בתרא י' ע"ב) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור שמדבר בעני המתבייש לקבל ולכן הנותן מבקש מהעני שיברכנו ואומר לו סלע זו לצדקה בשביל שתברך את בני שיחיו ושאזכה לחיי העולם הבא, והעושה כן כדי שלא יבוש העני לקבל הרי זה צדיק גמור.

והנה במסכת בבא מציעא (לא ע"ב) העבט תעביטנו אין לי אלא שאין לו ואינו רוצה להתפרנס אמר רחמנא תן לו דרך הלואה, ואילו במסכת כתובות (סו ע"ב) תנו רבנן העבט זה שאין לו ואינו רוצה

ברך יברכך ה' וגו', וזה רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלוקיך לשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו', וזה לגביך אתה לעומת האומות והעבטת גויים רבים ואתה לא תעבוט. אך עדיין הגלגל החוזר בעולם מחייב שזה נותן וזה מקבל ועל כן נתחייב המציאות שיהיה כך אביון, וביותר לפי דברי האוהה"ק כי יהיה כך אביון, בסיבתך בא לו העוני הגדול, כי טעם שבוחר הקב"ה לייסר לאדם בעולם הזה ביסורי העוני הוא כדי שבאמצעותו יזכה חברו המפרנסו, כדתניא (בבא בתרא י' ע"א) היה רבי מאיר אומר יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמור לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם, ואז לא תאמץ את לבבך וגו' כי פתוח תפתח את ירך לו וגו', כי בגלל דהיינו שהוא גלגל החוזר, לכן לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ירך.

ואם בזה העולם נתחייב המציאות שלא יחדל אביון מקרב הארץ כי כל נותן סופו להיות מקבל, אם כן מה יעשה האדם ויחיה. לזה אפשר כאסמכתא מפרפרת לחכמה, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, אֲבִיּוֹן מִקְרַב הָאָרֶץ בְּגִימְטְרִיא הַשֶּׁבֶת, השבת היא מקור הברכה וְכָל שִׁיתָא יוֹמִין מִתְפָּרְקָאן מִיֻּמָּא שְׁבִיעָאָה (וזה"ק שמות סג ע"ב), ממילא העצה לזה היא להשתדל בכבוד השבת ותני רב תחליפא אחיה דרבנאי חוואה (ביצה טו ע"ב וטו ע"א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת

שבת מזון ארבע עשרה סעודות, הקופה מתחלקת בשלושה לפי שהיא כדיני ממונות שהן בשלושה, כן ברש"י מסכת שבת (ק"ח ע"א) קופה הן מעות לפרנס עניים בני טובים דזיל להו מילתא דתמחוי ומתחלקין מערב שבת לערב שבת, ע"כ, הרי שלבני טובים מחלקים ממון ולא מזון, וממון יכול להיות ניתן בתורת גמ"ח שהמקבל יאמר שיפרע לכשירחיב.

ומידה טובה מרובה, אם במידת פורענות תנן (סוטה ח' ע"ב) בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדֵדִין לוֹ, על אחת כמה וכמה במידה טובה שאם נותן להעני במתנה גמורה וכדי שהעני לא יבוש אומר הוא לו שזה בתורת הלואה עד שיזדמן בידו לפרוע, ודאי שבאותה מידה טובה ימדדו לו משמים ויתקיים בו מה שכתבנו במקום אחר על הפסוק אֶסְפְּרָה אֶל חֶק ה' אָמַר אֱלִי בְּנִי אֲתָנָה אֲנִי הַיּוֹם יִלְדֶּתִיךָ שָׂאֵל מִמֶּנִּי וְאֲתָנָה (תהלים ב. ז-ח) שאומר לו השי"ת אתה שאל ממני בתורת שאלה על מנת לפרוע ולהחזיר אבל אני השי"ת אתנה בתורת מתנה ולא בתורת שאלה ואין מנכין לו מזכויותיו, וכעין זה אפשר לומר במה שציוה הקב"ה וַיִּשְׁאַל אִישׁ מֵאֵת רָעָהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלִי כֶסֶף וְכְלִי זָהָב (שמות יא. ב) ואף ששאלה שלא על מנת להחזיר היא, אין זה גזל שהרי נאמר שאל ממני ואתנה, הרי שזה במתנה.

ויצט לה קלי ותאכל בעולם הזה, ותשבע לימות המשיח לשמואל דליסא שעבוד מלכיות, ותוחר לעתיד לבא
כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִיזוֹן מִקִּרְבֵּי הָאָרֶץ עַל כֵּן אֲנִכִּי מִצְוָה לֵאמֹר פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לְאֶחֱיךָ לְעֵנֶיךָ וּלְאֶבְיֶיךָ בְּאַרְצְךָ (דברים ט. יא).

להתפרנס שנותנים לו לשום הלואה וחוזרין ונותנין לו לשום מתנה. במסכת בבא מציעא תן לו דרך הלואה ואילו במסכת כתובות שנותנין לו לשום מתנה. ואפשר דהיינו הך וכדפירשנו, דאי לאו הכי יקשה ויהודה ועוד לקרא (קדושין י"א), כי אם פתוח תפתח את ידך לו במתנה גמורה, על אחת כמה וכמה שתעביטנו בתורת הלואה על מנת להחזיר, ולמה אחר שנאמר פתוח תפתח את ידך לו שוב צריך להודיענו גם והעבט תעביטנו, כי דבר פשוט הוא שאם צריך לפתוח את היד ולתת לו אז ודאי שצריך להלוותו. אלא כמפורש במסכת כתובות (שם) הלואה שלא על מנת להחזיר.

ובלא הכי אפשר לומר שהלואה בתורת גמ"ח הוא מעולה מן הצדקה, וכדרכי אלעזר (סוכה מט ע"ב) גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר וְרָעוּ לָכֶם לְצַדִּיקָהּ קִצְרוּ לִפְנֵי חֶסֶד (דשע י. יב), אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל, אדם קוצר ודאי אוכל. ממילא אין להקשות ויהודה ועוד לקרא שאם חייב ליתן לעני במתנה גמורה על אחת כמה וכמה שחייב העבטה בהלואה על מנת להחזיר, כי אם ההלואה היא בתורת גמ"ח, הרי זה מעולה מן הצדקה.

וגם תנן (פאה פרק ח' משנה ז) מִי שֵׁישׁ לוֹ מְזוֹן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת לֹא יִטֹּל מִן הַתְּמָחוּי, מְזוֹן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה סְעוּדוֹת לֹא יִטֹּל מִן הַקֶּפֶה, וְהַקֶּפֶה נִגְבִּית בְּשָׁנִים וּמִתְחַלֶּקֶת בְּשָׁלֹשָׁה. כי התמחוי הוא מזון הנגבה ומתחלק בכל יום מזון שתי סעודות לכל עני, ואילו קופה הוא ממון הנגבה ומתחלק בערב

במסכת שבת (סג ע"א) ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ועל הפסוק ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר (רות ב. יד) איתא (שבת ק"ג ע"ב) במתניתא תנא ותאכל בעולם הזה ותשבע לימות המשיח ותותר לעתיד לבא. גם אליבא דשמואל אפשר הא דמתניתא ותאכל בעולם הזה ותשבע לימות המשיח ותותר לעתיד לבא, אחר שבימות המשיח ליכא שעבוד מלכיות, לכן אותה עשירות לבית דוד שהיתה בעולם הזה, יהיה לשביעתם בימות המשיח שאז לא ישתעבדו למלכיות לשלם מס וכדו'.

ועל הפסוק אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב בפדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל (תהלים כב. כג-כד) פי' רש"י אספרה שמך לאחי בהתאסף כל כנסיותי וכן הוא אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב. ממילא אם הללוהו קאי אגרים ושוב בהמשך נאמר הילול יאכלו ענוים וישבעו יהללו ה' דרשיו (שם כב. כז) וברש"י יאכלו ענוים לעת גאולתנו לימות המשיח, הרי ויצבט לרות הגיורת קלי ותאכל בעולם הזה ותשבע לימות המשיח, ורות בעוונותיה הרי ודאי יתקיים בה יאכלו ענוים וישבעו לימות המשיח.

ועיין בדברינו על הפסוק ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים

וגו' (שמות ג. יח) שתיבות פקד פקדתי בגימטריא שנת תשע"ח והרי היה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים (מרש"י שם ושמעו לקלך), ובספר בישישים חכמה (להגה"צ רבי נח גר וינטראב זצ"ל) הביא שכשאמרו להרה"ק רבי דב בעריש מביאלה בשם אחד הגדולים שמשוח יבוא בשנת תרל"ח אמר שעל החי"תין יכולים להאמין כי כל הגאולות היו בשנת חי"ת, גאולת מצרים בשנת ב' אלפים תמ"ח וגאולת עזרא בשנת ח' וכן ייתכן בגאולה העתידה, ממילא ותשבע לימות המשיח, ותשבע בגימטריא תשע"ח, כל זה אמרנו כמה פעמים במשך שנת תשע"ח ואף בדרשה בעיר אנטוורפן שבת קודש כח אלול אותה שנה בציפייה ובאמונה לביאת המשיח, אך יצאו מה שיצאו ועדיין אין בן דוד בא, וכמו ההוכחה שאפשר להשתמש עם הכולל בגימטריא, זה מהכתוב אפרים ומנשה בראובן ושמעון יהיה לי (בראשית כח. ה) אפרים ומנשה בגימטריא בראובן ושמעון עם הכולל, כעת סברנו הוכחה גם ששנת תשע"ט בגימטריא פקד פקדתי עם הכולל ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים, אך שוב יצאו מה שיצאו ואנו כבר בשנת תש"פ וכעת ודאי פקד פקדתי עם ב' התיבות וכבר אין לדחות יותר, וכן בדברי בועז אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (רות ד. י) בגימטריא תש"פ שרות המואביה אשת מחלון היתה להקים שם המת על נחלתו ואחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהלים פט. ד-ה) ועל ידי שיצא ממנה משיח בן דוד

לא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו, אך כעת אנו כבר בשנת תשפ"א, 'זה אלפים תשפא' בגימטריא שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (קהלת יא. א) בגימטריא צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו (תהלים כו. ב) בצר הרחבת לי (תהלים ד. ב) ואין ספק אשר מעת לעת אנו מתקרבים פקוד פקדתי פקידה אחר פקידה אל הגאולה השלימה כי זהו לשון פקידה כברש"י מסכת עבודה זרה (ד' ע"א) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על פן אפקד עליכם את כל עונותיכם (עמס ג. ב) משל לאדם הנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת, וברש"י פקידה משמע מעט מעט כאדם שפוקד את חבירו לפרקים.

וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר,

צאן זה פסח, בקר זו חגיגה

וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם (דברים טז. ב.)

במסכת פסחים (ע' ע"ב) בטעמא דבן דורתאי שחגיגה הבאה עם הפסח קריבה אף ב"ד שחל בשבת דכתיב וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר והלא אין פסח אלא מן הכבשים ומן העזים, אלא צאן זה פסח, בקר זו חגיגה.

לשון הגמרא צאן זה פסח בקר זו חגיגה, הפסח לשון זכר ולכן זה פסח, החגיגה לשון נקבה ולכן זו חגיגה, כן במסכת

פסחים לעיל (ע' ע"א) תא שמע חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח, באה מן הצאן ואינה באה מן הבקר וכו' ואינה נאכלת אלא ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי ואינה נאכלת אלא למנויו. בקרבן פסח עצמו שייך נאכל בלשון זכר וכדתנן (ובחס ט' ע"ב) הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי, לא כן בחגיגה באה בלשון נקבה וכן נאכלת בלשון נקבה. ומה שהחגיגה אינה נאכלת אלא למנויו בלשון זכר, כלומר למנויו של הפסח.

לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה

שגומרים את ההלל ואומרים את ההגדה

לא תאכל עליו חמין שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דברים טז. ג.)

במסכת פסחים (לו ע"א) כדשמואל דאמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה, וברש"י שעונין עליו דברים שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה. נראה שרש"י בא לומר מה לשון ענייה שייך כאן ולא שבא לומר מה דברים הרבה כאן. שהרי בד"ה נקט שעונין עליו דברים ולא הזכיר תיבת הרבה, וכן הוא הגירסא בהמשך מסכת פסחים (קטו ע"ב) אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים, תניא נמי הכי לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה, ע"כ, הרי אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים ולא דברים הרבה.

בהלל ובהגדה שייך לשון ענייה

וענין ענייה ששייך בהלל ובהגדה, בהלל לפי דתנו רבנן (סוטה ל' ע"ב) בו ביום דרש רבי עקיבא, בשעה שעלו ישראל מן הים וכו' וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא את הלל והן עונין אחריו ראשי פרקים וכו', רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר כקטן המקרא את הלל והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר וכו'. הרי בהלל שייך ענייה שכשקורא את ההלל עונין הציבור אחריו, ושואמרים עליו את ההגדה פשוט שבזה שייך ענייה אחר שכל ההגדה היא תשובה וענייה להבין השואל מה נשתנה, וזהו לחם שעונין עליו הלל והגדה.

ותען להם מרים בענייה

וללפת הדברים אפשר להוסיף לפי שברש"י על הפסוק וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים כו. ה) וענית לשון הרמת קול, ממילא מה שעונין עליו דברים הרבה שגומרים את ההלל ואומרים את ההגדה צריך שיהא בהרמת קול. ושורר בהגדה של פסח אמרי קודש בשם הרה"ק שר שלום מבעלזא זי"ע בהא לחמא עניא, שלחם שעונין עליו דברים הרבה משמע בקול רם, וברוך שכיוונתי.

ובזה אפשר להוסיף הרבה וכגון בפסוק וְתַעֲנֵן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַה' כִּי גָאֹה גָאֹה (שמות טז. כא), אחר שותקח מִרְיָם הַנִּבְיָאָה אֲחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתָּף בַּיָּדָה וְתַעֲצֹאן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחְלָל (שמות טז. כ) וכעת צריכה היא לשיר נבואתה בקול רם כדי שכל הנשים ישמענה, ממילא ודאי שייך ענייה בכאן, וזהו ותען להם מרים

בקול רם שירו לה' כי גאה גאה. עוד כתבנו בזה על הפסוק שם (שמות טז. כא).

יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חיך
להביא לימות המשיח
לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם
מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ (דברים טו. ג).

בשיטת חכמים (ברכות יב ע"ב) ימי חיך העולם הזה, כל להביא לימות המשיח. אם כן זהו שאומר נעים זמירות ישראל יְבָרְכֶךָ ה' מִצִּיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ (תהלים קכח. ה). יברכך ה' מציון שתראה בטוב ירושלים עיר הקודש שיבנה במהרה בימינו, לפי שכל ימי חיך וכחכמים להביא לימות המשיח.

עצרת לה' אלקיך ועצרת תהיה לכם
שִׁשְׁתַּיִם יָמִים תֹּאכַל מִצֻּצוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
עֲצַרְתָּ לַה' אֱלֹהֶיךָ (דברים טז. ח).

בהבדל שבין עצרת שביעי של פסח שלא נאמר לכם אלא עצרת לה' אלקיך, ובין שמיני עצרת שנאמר עצרת תהיה לכם, עיין מה שכתבנו על הפסוק בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ תִּהְיֶה לָכֶם (במדבר כט. לה).

ושימח את אשתו ולא עם אשתו
וְשִׂמְחָתָּ בְּחַנּוּךָ אֶתְּךָ וּבְכָנְךָ וּבְכָדְךָ
וְאִמְתְּךָ וְחֵלְוֶיךָ וְחֵגְרֶיךָ וְחֵאֱלֻמְךָ
אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ (דברים טז. ד).

במסכת חגיגה (ח' ע"ב) אמר רב דניאל בר קטינא אמר רב מנין שאין נושאים נשים

במועד, שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך. ובדרך צחות, וְשִׁמְחָתָּ בְּגִמְטְרִיא לֹא בְּאַשְׁתְּךָ. ופעם אחת בשמחת חתן אמרנו בתוך הדברים שאמנם יש מצות כי יקח איש אשה חדשה וגו' ושמח את אשתו אשר לקח (דברים כד. ה) הרי ששמחת האשה הוא על ידי בעלה המשמחה שנאמר ושימח את אשתו, אבל שמחת החתן תהיה על ידי דברי תורה הנאמרים, שהרי פקודי ה' ישרים מְשֻׁמְחֵי לֵב (תהלים יט. ט), וְשִׁמְחָתָּ בְּגִמְטְרִיא לֹא בְּאַשְׁתְּךָ, וזה גם שברש"י על הפסוק ושימח את אשתו אשר לקח ותרגומו ויחדי ית אתתיה, והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושימח אלא של ושמח. היינו שחובתו לשמח אותה ולא דוקא שישמח עמה.

ימים תחוג לה' אלקיך, על ימי החג שבעת ימים נאמר ושמחת בחגך, ועל השמחה התמידית בכל ימות השנה נאמר והיית אך שמח, אך בגימטריא השם התמידי כנ"ל. כן מפורש אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לארך ימים (תהלים כג. ו), אך הרומז לשם התמידי כנ"ל, טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי בתמידיות, וגם ושבתי בבית ה' לאורך ימים בתמידיות. כן על הפסוק וכתב לו את משנה וגו' (דברים י. יח) אמרו (סנהדרין כא ע"ב) כותב לשמו שתי תורות, אחת שהיא יוצאה ונכנסת עימו ואחת שמונחת לו בבית גניז, אותה שיוצאה ונכנסת עימו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט וכו', כי מימיני בל ולכן יוצאה ונכנסת עימו תדיר וכנ"ל.

בשבעת ימי החג ושמחת בחגך,

ותמיד בכל ימות השנה והיית אך שמח

וְשִׁמְחָתָּ בְּחֶגְךָ אֶתְּךָ וּבְחֶגְךָ וְעִבְדְּךָ
וְאִמְתְּךָ וְחֵלְוֶיךָ וְהִגְרֶיךָ וְהַאֲלֻמָּנָה
אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, שִׁבְעַת יָמִים תַּחֲגֹג לַה'
אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּיִבְרָכְךָ
ה' אֱלֹהֶיךָ כָּכָל תְּבוּאָתְךָ וּכְכָל מַעֲשֶׂה
יְדֶיךָ וְחֵייתָ אִךְ שִׂמְחָה (דברים טז. יד-טו.)

ואחר כל זאת יש להוסיף בדאמר רבי לוי ואיתימא רבי יונתן (מגילה י' ע"ב) דבר זה מסורת בידנו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכו', אמר רב אשי כל ויהי איכא הכי ואיכא הכי, ויהי בימי אינו אלא לשון צער, ע"כ. ויהי לשון עבר אינו אלא לשון צער כי הצער שייך להעבר ולא להווה ועל אחת כמה וכמה לא לעתיד, וביותר הא דרב אשי ויהי בימי שהוא מורה על ימים שהיו, אינו אלא לשון צער, מה שאין כן השמחה צריך שתהיה בתמידיות כנ"ל וממילא אין והיה אלא לשון שמחה, והיה הוא לשון תמידי הווה ועתיד והוא לשון שמחה ועל כן מצוה גדולה להיות בְּשִׁמְחָה תָּמִיד (מליקטי מוהר"ן חלק ב' סימן כד).

ביום שנעשיתי כ"א שנים פירש לי הגאון שבט הלוי את הפסוק שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (תהלים טז. ח) שהשויתי ה' לנגדי תמיד הוא בכח כי מימיני בל, כלומר שהאותיות הימניות של בל, הן אך שהוא בגימטריא השם התמידי אֶהְיָה. ועל פי זה אפשר לומר בפסוק כאן ושמחת בחגך וגו' שבעת

ושם נעלה ונראה לפניך בשלוש פעמי רגלינו
אף שלעתיד והיה מידי חודש בחודשו ומידי
שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות

שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרָה
אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהֶיהָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
בְּחָג הַמִּצּוֹת וּבְחָג הַשְּׁבִעוֹת וּבְחָג
הַסֻּכּוֹת וְגו' (דברים טו. טז.)

במוסף לשלוש רגלים אומרים טוב ומטיב
הדרש לנו וכו' וְשֵׁם נִעְלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוֶה
לְפָנֶיךָ בְּשֵׁלֹשׁ פְּעָמִי רְגָלֵינוּ אֵף שֶׁלְעֵתִיד
לִבָּא לֹא רַק בְּשֵׁלֹשׁ פְּעָמִי רְגָלֵינוּ יַעֲלוּ
לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ אֲלֵא וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ
בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שָׁבַת בְּשַׁבְתּוֹ יָבוֹא כָּל בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָיו אָמַר ה' (ישעיה ס. כג.)
ובמרפסין איגרא הובא מהגרי"ש אלישיב
שתפילתינו ושם נעלה ונראה היינו להיות
נראה על ידי הבאת עולת ראיה, וזה
באמת יהיה רק בשלוש פעמי רגלינו גם
לעתיד לבא, ואולם מידי חודש בחודשו
ומידי שבת בשבתו יבוא כל בשר
להשתחוות, כלומר השתחוויה בלבד
תתקיים כל שבוע לעתיד לבא.

ומהגרי"מ פיינשטיין הביאו שם שתפילה
ובקשה לחוד והבטחת הקב"ה על ידי עבדיו
הנביאים לחוד, כלומר שבתפילתינו על
בנין בית המקדש אנו מבקשים שלכל
הפחות נראה כבתחילה שלוש פעמים
בשנה ויחזיר לנו הקב"ה את העבר
להווה, מה שאין כן בהבטחת הקב"ה
לעם ישראל שלעתיד לבא תעלה
קירבתינו לפניו יתברך שמו יותר על
העבר. ואחר שתפילה ובקשה לחוד
והבטחת הקב"ה על ידי עבדיו הנביאים
לחוד, אם כן אפשר להוסיף לענ"ד, וזהו

מה שבתחילת הבקשה אומרים טוב
ומטיב הדרש לנו, טוב היינו שיחזיר לנו
הקב"ה את העבר להווה שיהיה טוב
כבתחילה שלוש פעמים בשנה, ומטיב
להיות יותר טוב מבתחילה, היינו שלא רק
שלוש פעמים בשנה, אלא ייטיב לנו השי"ת
שמידי חודש בחודשו ומידי שבת בשבתו
יבוא כל בשר להשתחוות לפני, מטיב
יותר מבתחילה, כמו היטיבה בְּרָצוֹנְךָ אֶת
צִיּוֹן (תהלים נא. כ) דהיינו היטיבה את ציון
להרחיבה שתתפשט בכל ארץ ישראל וכו'
כמו שכבר כתבנו בזה בכמה מקומות.

וידידנו החשוב הרה"ג רבי גמליאל הכהן
רבינוביץ בעמ"ח גם אני אודך אמר לי
ליישוב מה שאנו מבקשים ושם נעלה ונראה
ונשתחוה לפניך בשלוש פעמי רגלינו אף
שלעתיד לבא מידי חודש בחודשו ומידי
שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות.
כי אמנם לעתיד לבא יעלו לבית המקדש
מידי חודש בחודשו ומידי שבת בשבתו,
אולם חובת העלייה לבית המקדש תהיה
בשלוש פעמי רגלינו בלבד.

איש כמתנת ידו חן העולות,
כברכת ה' אלקיך חן השלמים

שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרָה
אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהֶיהָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
בְּחָג הַמִּצּוֹת וּבְחָג הַשְּׁבִעוֹת וּבְחָג
הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פָּנָיו ה'
רִיקָם, אִישׁ כְּמַתָּנָת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ה'
אֱלֹהֶיהָ אֲשֶׁר נָתַן לָהּ (דברים טו. טז-יז.)

תנן (תגידה ח' ע"ב) מִי שֵׁיִשׁ לוֹ אוֹכְלִים מְרָפִים
וּנְכָסִים מְעֻטִּים מִבֵּיא שְׁלָמִים מְרָפִים

ועולות מעטות, נכסים מרבים ואוכלין מעטין מביא עולות מרבות ושלמים מעטין וכו', זה וזה מרבים על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך, ושם ברש"י עולות מרבות דכתיב איש כמתנת ידו.

ואחר דברי רש"י אפשר לומר בפירוש המשנה זה וזה מרובים על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלקיך אשר נתן

לך, איש כמתנת ידו קאי על עולות מרבות כי העולות הן מתנת ידו להשי"ת שנאמר ולא יראה את פני ה' ריקם היינו עולת ראייה להקב"ה, ואחר שדיבר מעולות מרבות שנאמר איש כמתנת ידו, מיד ממשיך הפסוק כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך שהן השלמים מרובים כי השלמים הן לאכילתך ואכילת בני ביתך, זהו כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך, נתן לך בשבילך לאכילתך.

לרפואת הילד נועם דוד בן לאה טובה הי"ו
בתוך שאר חולי ישראל

לע"נ המנוח ישראל בן שלמה
ולב"ע יד מנחם אב תשפ"ז